

ERNI KRUSTEN

PO'O'RDE-

PUNKTID

ERNIKRUSTEN

PÖÖRDEPUNKTID

ERNI KRUSTEN

PÖÖRDEPUNKTID

NOVELLID

RK

„ILUKIRJANDUS JA KUNST“

TALLINN 1946

TALUTEENIJA MARTA

Marta oli suure kasvuga. Üsna noorukesena näis ta nagu täiskasvanu. Kuid mitte ainult ta kont, mis oli suur ja tugev, ei andnud talle vanainimeslikku ilmet. Seda ilmet kandis ta ka näol, liigutustes, kõnnakus ja kõige rohkem vahest hääles ning väljendustes. Ta oli aeglane, seltsiski rohkem endast vanematega, jäädes hingelaadilt võõraks omaealistele. Nüüd ta oli leeritatud ja pidi lahkuma isatalust, et ise endale leiba teenida. Sellepärast ta pandigi leeri, niipea kui see oli võimalik. Tema suur kont ja vanainimeslik suhtumine ellu olid antud olukordades talle õnneks, sest just seetõttu sai ta aru vanemate raskustest sellel käsitöölise kohal.

Sel kevadehommikul, kui ta oma pambud oli juba kokku sidunud, ei mõelnud ta sugugi eelseisvatele eluraskustele. Kui ta süda siiski valutama kippus ja meel pisarateni härdus, siis oli selleks teisi põhjusi. Ta ei tajunud oma noorust rõõmude ega ülemeelikkuste kaudu, küll aga oli see nüüd ränk kodukaotuse valu, mille kaudu ta oma habrast lapsemeelt tunnetas. Pisarad nüüd muudkui tulid, mõtle või ära mõtle — kahju hakkas kõigest ja kõigest, mis oli armas olnud ja pidi maha jääma. Või kas oligi kõik, millest nüüd kahju hakkas, alati armas olnud! Mis rääkida noorematest õdedest-vendadest, mis rääkida

vanematest, mis rääkida vanast valgest, keda praegu rakendati, mis rääkida toomingastki kambri otsas, mis varsti pidi õitsema hakkama! Ei jah! Isegi järi, millel istudes ema tuld tegi, ja väike käsisaag, mis pliidi ees nõestunud palgi küljes naela otsas rippus, tekitasid kibedat lahkumisvalu.

Ta seisatas keset tuba, neelatas ja muudkui pühkis pisaraid. Kuid selleski kõiges oli arukust ja murelikkust, vahest ehk pisut tähtsustki, et tema on juba nii suur, et ta on juba leeritatud ja läheb elama oma elu. Vähemalt püüdis ta ennast nõnda lohutada, kui isa tuli teatega, et hobune on rakendatud ja nad võivad teele asuda.

Marta uus kodu asus naabervallas ja ta teadis selle olevat suure ning rikka talu. Seal pidid olema õunaaed ja mesipuud, ja peale selle pidi see asuma keset küla. Tema ise polnud sinna jalagagi saanud ja teda oli sinna kaubeldud kiriku juures otse leeripühal. Seal nägi ta esmakordselt oma tulevase leivavanemaid. Ja nagu pere-mees, nõnda ta hobunegi oli temasse veidi hirmu sisendanud. Kuid talle öeldi, et perenaine on talle ema poolt kaugelt sugulane, ja see pidi teda esialgu lohutama. Kuid mis puutub lohusse, siis tema juures vaevalt kellelegi tuli mõttesse seda hellust kasutada. Ta kogu oli küllaltki suur ja ta karedavõitu ilme reetis võõrastele naljalt hinge õrnatundelisust, ta loomuse halemeelsust.

Temaga oldi rahul, ja kui ta ise kellegagi, millegagi või ka enesega rahul ei olnud, siis valis ta endale niisuguse nutunurga, kus teda keegi ei näinud. Esimesel õhtul ei olnud tal siiski teist kohta nutmiseks kui sängis vaiba all. Ning sageli edaspidigi ei kiskunud teda sinna uni, vaid tahtmine silmi vesistada. Seal võis seda teha vaikselt, kellegi teadmata ja koduselt. Mis teda neil päevil vae-

vas? Et tööd oli palju, selle üle ta nagu ei teadnudki nuriseda. Kes seda ei oleks nõudnud? Kus poleks seda nõutud? Ning pealegi ta ei teadnud, kas seda siin palju oli, kuigi kondid vahel hullupööra valutasi. Jah, tal puudusid võrdlusvõimalused, — kes ütles talle, et mujal rohkem ei nõuta, halvemini ei toideta, tooremni ei kohelda? Isand Parandu — tema leivavanema — toorused seisis selles, et ta vahetpidamata jõi, loba suust välja ajas ja kõiki, keda tundis, naerda ja pilgata armastas. Martale oli säärane õhkkond võõras ja see takistas kodunemist. Ikka oli hirm, et peremees jälle ütleb midagi hullu, mille pärast peab punastama ja häbenema. Marta ei seltsinud noortega, ei käinud kiigel, ja selle eest naeris isand Parandu teda laialt välja. Aga Marta teadis, et teda kiigelkäimiste puhul samuti oleks teiste naeru ja loba märklauaks tehtud. Kui isand Parandu oli lähedal, hoidus Marta ohkamast: ta oli õnnelik, et keegi veel ei teadnud, kuidas ta õhtuti oma süngis nuttis.

Ta oli juba kolmandat pühapäeva uuel kohal ja põdes ikka veel kodukaotuse ränka valu. Teda nimetati suureks Martaks; keegi ei teadnud, kui väike on ta süda. Sel pühapäeval oli ta loomadega karjamaal, istus põõsaste varjus ja hakkas tihkuma. Ta arvas, et teda siin keegi ei kuule. Kägu kukkus ja üks lind vilistas. Polnud midagi parata, sina, Marta, olid kõige vanem ja pidid kodunt lahkuma, et teistel oleks rohkem ruumi, rohkem toitu ja rohkem kehakatet. Oma vähesed rõõmudki sa jätsid sinna.

„Mis see vaenelaps siin nutab?“ küsis korraga ta selja taga kellegi sõbralik naisehäääl.

Marta vajutas pea ligi maad ja neelatas kokkumust, häbi ja pisaraid. Nüüd keegi nägi ja kuulis! Kui teisedki

teada saavad, siis hakkavad naerma ja pilkama. Suur Marta nutab! Mis tal viga on? Kas tal pole kavaleri või on see ta maha jätnud?

Perenaine, kes teda nutult tabas, oli naabertalust. Marta teadis, et ta on baptist — isand Parandu oli tedagi naernud —, kuid ta näis olevat sõbralik ja osavõtlik. Martal hakkas piinlik, kui baptist ta kõrvale istus ja vestlust alustas.

„Mina olen sind ammu vaadanud,“ ütles ta Martale otse silmadesse vaadates, „ja mõelnud, et kuidas sinu sugune tõsine ja hea tüdruk võib nende Parandute juures elada. Olgu veel perenaisega kuidas on, aga peremees seal on lausa ülekäte läinud.“

„Ega ma sellepärast,“ vastas Marta.

„Või sa sellest kellelegi rääkida tihkad, et sul seal kellegi kodu ei ole,“ ütles naabriperenaine.

„Ma niisama,“ kogeles Marta, „ärge sellest kellelegi hingake, et ma siin nutsin.“

„Sa ju tead, kus ma elan,“ vastas baptist. „Kui su süda vahel raskeks läheb, eks sa siis jookse Tikutarele. Teed sinna sa ju tunned?“

Marta tundis teed Tikutarele küll, see oli nii lähedal, kuid ta ei jooksnud sinna ei raske ega kerge südamega. Kus selle naeru ots, kui isand Parandu teada saab, et ta Tikutare baptistide pool käib, kuid ta kohtas Tikutare perenaist selletagi sageli. Ja iga kord vaatas baptist talle teraselt, osutas kaastunnet ja lohutust, haletseski teda isand Parandu halbade elukommete pärast. Aga ta ei unustanud Martale kiitust jagamast.

„Vaatan sind nagu oma tütart,“ ütles ta mõnikord. „Sa oled nii tõsine, ja pole kuulda olnud, et sa kusagil kilkamas käiksid.“

See oli tõsi, Marta kusagil kilkamas ei käinud, aga kui isand Parandu purjus päi koju tuli, siis sai ta kilgata omaski kodus. Perenaisel ei olnud siin suurt sõnaõigust, ja et ta Martale ema poolt kaugelt sugulane oli, siis pidi Marta teda lohutama. Töökoorem lasus naiste õlul; isand Parandu käsutas oma kodakondseid halbade elukommete, oma laiskuse ja kalduvuste kaudu.

Suvest oli pool möödas, hein oli tehtud. Marta oli kogu oma jõu välja pannud, et abiks olla perenaisele, kes kartis lakekaussi oma mehes. Marta töökus oli ümbruskonnas kõigile silma hakanud, erilise kaastundega mõeldi aga talle nüüd Tikutarel. Miks niisugune tubli tööloom orjab isand Parandut, miks ta niisama hästi ei võiks orjata Tikutare põldudel? Pärast heinaaega hakkaski Tikutare perenaine Martat enda juurde ahvatlema. Ikka ja niipea kui ta Martat kohtas, hakkas ta isand Parandut tõrvama. Ei, ega temal, Tikutare perenaisel, polnud sellega muud mõtet ega muret kui noort hinge päästa.

„Tule aga meile, meie peame sind nagu oma lapse eest,“ käis ta Martale peale. Rääkis ja ahvatles teisitigi, oli südamlilik, ei keelanud kaastunnet, pakkuski seda. Sääraseid sõnu ei olnud Marta varem kuulnud, need läksid talle südamesse. Ta hakkas Tikutarel käima, ja isand Parandu ei olnud kitsi pilkamisega, kuid Marta tundis nüüd ennast tugevana, teiste naerud ei mõjunud enam temasse. Nüüd ta enam ei nutnud vaiba all, tema südamesse oli tulnud midagi sellest, mida nimetatakse usuks. Ja ta ütles isand Parandule üles niimoodi, et võis rukist lõigata juba Tikutare põldudel. Teda ei keelatud nii väga, aga ta teadis, et tema kannul käis nüüd mõnitav naer ja pilkeline halvakspanu. Kuid mis läks see temale korda, tema kodu oli nüüd Tikutarel.

Siin valitsesid teised kombed ja teine vaim. Siin pandi enne ja pärast söömist käed risti, loeti söögipalvust, ei vannutud kurja ega võetud viina. Vandumist asendas siin Jeesuse nime noble tarvitamine; nägemused taevariigi õndsustest mõjusid peremees Jaalile ja tema abikaasale joobnustavamalt kui isand Parandule vägijoogid.

Marta elas vaikselt, õppis ja harjus käsi risti panema, liigutas huuli, kui teised palvetasid, ja oli tõsine. Temaga oldi rahul ja ta tundis end uues kodus võrdlemisi hästi. Ta nagu ei pannudki tähele, et ka siin valitses vaen, et ka siin puhkes mõnikord pilge, vallandus naer ja nauditi mõnitustest nende aadressil, kes polnud usklikud, kes elasid ilmalikku elu ega tundnud Jeesust.

Tikutarel lapsi ei olnud, kuid saunas elas üksik taat, kellest kunagi palju juttu ei tehtud ja kes ka ise harva rääkis, veelgi harvemini peretuppa tulles. Kes ta niisugune oli, üksik ja mahajäetud, vana ja enamasti ikka kasi-mata? Talust sai ta toidu, mõnikord tuli ta sellele ise järele, mõnikord viis selle perenaine talle sauna kätte — Martal ei kästnud kunagi seda teha.

Martast taheti teha jumalalaps, seda Marta teadis. Tuli sügis ja siis hakati Tikutarel korraldama palvetunde. Nendest pidi Marta osa võtma. Tema hinge pärast oli ju muretsetud juba siis, kui ta alles isand Parandut orjas. Talve kestel hakati talle rääkima ristimisest. Oleks vaja seda ette võtta! Aga Marta kõrvadel oli võõras seda kuulda — tema oli juba üks kord ristitud. Miks siis nüüd jälle! Vanemad ruttasid tema leeritamise-gagi, et teda kodunt rutem välja saata. Ja ta oli isand Parandule ära kaubeldud otse leeripäeval, kirikuaia taga asuvate lasipuude juures. Viinagi oli sel puhul võetud, isand Parandu armust ja pudelist.

Peremees Jaal ja tema abikaasa olid esialgu selles küsimuses leplikud. Muidugi ei olnud tarvis sellega ülepeakaela tormata. Küllap jumal ise võtab mõistust ja südant valgustada.

Nõnda möödus talvine aeg. Tuli uus kevad, taadi sauna taga puus vilistasid kuldnokad. Marta teadis nüüd, kes see taat on. See oli perenaise isa, Tikutare vana peremees. Miks tema ei käinud palvetundides? Kas ta pani käed risti, kui ta hakkas sööma? Ta oli ikka üksinda, ka suurte pühade ajal ei kutsutud teda teiste hulka. Kas ei kutsutud, või ei tahtnud taat ise tulla?

Seda kõike oleks Marta tahtnud küsida, kuid ta loomus oli arg ja tagasihoidlik. Tagasihoidliku loomusena ei suutnudki ta baptistide pealekäimisele vastu seista. Kevade tülles muutusid nad visaks, järeleandmatuks. Meelitasid, kuid ei puudunud ka surveavaldused. Kui ta ära ütles, kui ta kõhkles, kui ta ei teadnud, mis arvata uuest ristimisest, siis nad jäid kinniseks, muutusid külmaks! Talle osutati vaikivat põlgust ja halvakspanu. See lähendas teda vanaätile, keda ta seni oli kartnud, kellega ta tänini polnud julgenud rääkidagi. Ometi andis ta oma leiva-vanematele järele, nõustus ristimisega, mis pidi toimuma suviste ajal.

See suur päev lähenes, tekitades Martas ärevust ja erutust. Tema ärevuses polnud ometi kaksipidi mõtlemist: ta oli nüüd küps, et saada jumalalapseks.

Mets haljendas, kased olid endid ehtinud.

Ööd olid märksa valgenenud ja Marta süda oli puhas. Aga kui ta mõtles suvistele, siis tahtis ta oma südant veelgi parandada. Kas ta senine elu oli olnud tõesti laitmatu, kas ta ei olnud mõnikord oma mõttes patustanud ligimeste vastu? Enesele sääraseid küsimusi esitades pidi

ta ikka vanaätile mõtlema. Jah, vaata, Marta, ütles ta enesele, siin ongi viga, mis sa oled teinud. Vanainimene elab saunas üksinda nagu hunt. Kas sinul, noorel inimesel, tõesti pole jätkunud aega, et vahel sisse astuda ja teda mõneski asjas aidata? Võib-olla ta oleks rõõmus, kui sa temaga mõne sõna juttugi ajaksid? Kartsid teda? Ja perenaine nagu ei soodustanud sinu lähenemist taadile, seisis sellele nagu vastugi, püüdes seda mitmeti takistada.

Oli otsustatud nõnda, et suviste laupäeval ei tehta põllul tööd. See päev pidi kuluma kodumail, koristamiseks ja küürimiseks. Õu oli raamas, ka see tuli korda seada, puhastada ja pühkida. Keegi ei rääkinud vanataadist. Teda nagu poleks olnudki, tema jaoks nagu poleks olnudki pühi, suve ega kaseoksi, lõhnavat laupäevaõhtut.

Ainult Marta mõtles vanamehele, unustamata enesele antud tootust.

„Miks sa ruttad, Marta?“ küsis Tikutare perenaine juba mitmendat korda.

Marta ind koristamise juures oli tõesti imetlustäratav. Ta ei tõstnud kordagi pead, täna ei olnud tal aega ninagi nuusata.

„Ruttan? Kas ma siis nii väga ruttan?“ küsis ta perenaiselt, juuksesalka lõkendavalt näolt ära lükates.

„Paistab küll, et sa ruttad rohkem kui põllul,“ vastas baptist mitte ilma salvamiseta.

Marta kummardus uuesti ja vastas:

„Mõtlesin vanaisa sauna ka puhtaks küürida.“

Perenaine jäi hetkeks vait, siis ütles:

„Pole vaja! See vanamees ei taha, et põrandaid küüritakse.“

„Ei taha!“

„Ta ütleb, see mädandavat põrandaid.“

„Kuidas siis nõnda?“ imestas Marta. „Ei kõlba kaski tупpa tuua, kui põrand on must.“

„Mis temal kaskedest või!“ vastas Tikutare perenaine. Siis ta tegi minekut, pöördus aga varsti tagasi ja ütles karmimalt:

„Vaata, et sa siis ei lähe vanainimest ärritama.“

Marta oli hämmastunud ning ta suur hoog kippus raugema. Mis jutt see säärane oli? Kas ajas perenaine ainult kiusujuttu, või oli vanaisa tõesti niisugune must ja õel inimene? Ta mõtles jälle kaskedele ning ta süda hakkas uuesti valutama.

Kui ta pesuvett läks välja viskama, seisis taat sireli-põõsaste all ja suitsetas. Tal oli sõbralik ilme ja ta silmad peaaegu naeratasid, kui ta Martat jälgis. Marta saigi sellest julgust.

„Kuulge, vanaisa,“ küsis ta, „miks te ei taha, et teie põrandaid küüritakse?“

Vanamees jäi kuulatama järsu nõksatusega. Ta silmadesse tekkis veelgi rohkem naeratust, siis küsis ta:

„Kes seda ütles?“

„Perenaine ise ütles,“ vastas Marta.

„Kes seda pidi siis küürima tulema?“

„Mina.“

„Aga tema keelas? Ütles, et mina ei taha. Tema ütles, et mina olen niisugune inimene, kes armastab mustust.“

Marta lõi silmad maha.

„Marta!“ hüüdis perenaine.

Marta ruttas kuulekalt perenaise juurde, kuid perenaisel polnudki talle midagi erilist öelda. Ainult vaatas tüdrukule tungivalt, nagu oleks tahtnud teda silmadega ära süüa.

„Noh!“ ütles ta siis.

Marta vaikis, lõi silmad maha, tõstis aga need siis uuesti ja ütles:

„Vanaisa tahab küll, et tema põrandat küüritakse.“

„Seda te seal sosistasite.“

„Ma küsisin,“ vastas Marta.

„Kas ma ei öelnud sulle, et ära mine vanainimest ärritama,“ ütles perenaine kurjustavalt.

„Ta on teie lihane isa — miks te valetate ta peale?“ küsis Marta.

„Sa ei lähe tema sauna,“ vastas perenaine karmilt, nagu poleks ta tüdruku küsimust kuulnudki.

„Lähen ja pesen vanainimese põrandad puhtaks,“ vastas Marta kindlalt.

„Ja kust sa vett võtad?“

Sellele Marta ei tulnud, et talle võidaks vett keelata. Mis kurja ta siis tahtis teha? Perenaine seisis ta ees kurjakuulutava ilmega. Ta näolihased tukslesid vihast ja ta oli kahvatu.

„Kust sa vett võtad?“ kordas ta oma küsimust, nähes, et see oli mõjunud.

„Toon Parandu juurest,“ karjatas Marta korraga. „Või pesen kas või oma silmaveega, aga puhtaks pesen.“

Siis ta jooksis ära, kogu kehast vabisedes. Nemad pidasid palvetunde, ahvatlesid teda, tahtsid ristida. Nemat! Kas nad olid inimesed? Tütar keelab vett, kui tema isa põrandaid tahetakse pesta. Või siis sellepärast, et vanaisa elas mustuses, ei lastudki teda sauna, hoiti eemale.

○ Ta võttis pange ja nuustikud ning läks kohe sauna.

○ „Ära siis tee seda,“ ütles vanaisa, „kui ta keelas, kui ta selleks isegi vett ei lubanud.“

„Ma toon Parandu juurest,“ ütles Marta jälle.

„Ega meil nende vett ole vajagi,“ ütles vanaisa, kui ta nägi, et Martal oli küürimisega tõsi taga. „Ma toon kraavist, see polegi kaugel.“

Marta küüris ja tal oli jälle kiire. Ta oli otsustanud, et see on ta viimane töö peremees Jaali juures. Ta ei teadnud veel, kuhu ta siis läheb, kuid siia ta ei võinud enam jääda. Lubasid teda küll pidada tütre eest; meelitasid ainult, et hinge kätte saada. Marta oli lootnud siit endale kodu! Seda ei olnud siin ega võinud mujalgi olla — seda ei saagi vaesel taluteenijal olla!

Kui ta vanaisa saunas küürimise lõpetas ja peretuppa läks, pidas peremees Jaal oma abikaasaga palvetundi. Nad laulsid kriiskavalt ega pannud Martat tähelegi. Marta läks oma kambrisse ja hakkas asju pakkima. Kui teda viimaks kutsuti, oli peremees Jaal kohtumõistjana tõsine.

„Meie pidime sind ristima,“ ütles ta rangelt, „kuid täna hakkasid sa perenaisele vastu.“

„Teie pidite mind ristima!“ kordas Marta.

„Jah, meie pidime sind ristima,“ jätkas peremees Jaal ja näis, et ta valmistus kestvaamaks jutluseks.

„Jah,“ vastas Marta. „Aga kust te vett võtate?“

„Mis see tähendab?“ küsis peremees Jaal.

„Aja ta minema, lase lahti!“ kisendas Tikutare perenaine vihaselt.

„Lähen ilma ajamatagi,“ vastas Marta. „Ja olen rõõmus, et te mu silmad täna avasite.“

„Su isa on kehv käsitöeline,“ ütles peremees Jaal. „Kuhu sa lähed?“

„Teie teate, et mul kuhugi minna ei ole, sellepärast oletegi nii uhked,“ ütles Marta. „Jah, niikaua kui talud

Parandute ja Jaalide käes on, ei ole mul kuhugi minna, aga seda ma teile ütlen, et ma jooksen ennem sohu ja rappa, kui et laseksin end teil ristida. Ei kunagi, ei eluilmaski.“

Siis võttis ta oma pambud. Baptistid hakkasid hoogsalt laulma, nagu oleks neil vaja kurje vaime peletada.

VÄIKE SÜDA

✍

Ta oli kõhn poisike valgete juustega, mida ema hellitas. Ema oli juba aastatega sügises, kui tema sünnitas. Enne teda oli ta sünnitanud viis poisslast, selles viimases igatses ta nii väga näha tütart. Üheksa kuud soovis ta seda palavalt, paludes vahete-vahel jumalat. Tema soove ei võetud kuulda. Kui laps sündis, muutus ema kurvaks. Ta nuttis sagedasti...

Lapsele pandi nimeks Tanel. Emal oli tema jaoks olnud küll teine nimi, kuni lapse sündimiseni oli ta seda mõttes hellitanud. Kas see kõik lapsele mingisugust mõju ei avaldanud? Poisis oli tõesti midagi tütarlapselikku. Ta oli arg, õrnaloomuline ja habras. Ta ei mänginud nõnda nagu teised lapsed; ta oli vaiksem. Peale selle oli ta hajameelne ja kurb, temas oli vähe rõõmu. Kas ema kurbus oli temasse üle kandunud?

Kuni kuuenda eluaastani kandis ta kuube. Siis hakkas tal häbi. See juhtus kevadel, kui ta teiste lastega kokku puutus. Talle pidi püksid tehtama, ja ema nuttis jälle. Ometi ei raatsinud ta maha lõigata poisikese pikki juukseid. Need olid viimased riismed ta kunagisest kurvast tütre-igatsusest.

Tanel oli üheksa-aastane, kui ta neid ikka veel kandis. Ta oli andnud emale tõotuse, et kannab neid, niikaua kui ema elab. Tema tõotus tuli lapsesüdame puhtusest, ema võttis selle teadmise, et ta ei ela enam kaua. Ta küüned olid juba murenenud kivihaigusest, ootamatud valuhood külastasid teda ikka sagedamini. Öösiti ärgates palvetas Tanel, et ema ei sureks. Liiga sageli kuulis ta kõneldavat surmast ja haigusest.

Ta mõtles vahetpidamata surmast. Ta ei kartnud neid sügavusi, mida need mõtted talle avastasid. Ta nautis piina. Ta mõtles juba siis, mis on elu siht. Ta oli väga kõhn ja ta naeratus muutus üha kurvemaks. Kaastundest ema kannatusele tahtis ka tema kannatada. Ta piinas ennast südametunnistuse heaolu arvel. Kõhnad käsivarred pikkade sõrmedega põimitud põlvede taha, istus ta tundide viisi vaikselt. Tal oli kuuekümne-aastase põgus uni ja ta sõi närvetunult. Hommikul ärkas ta vesihernes- tega laubal.

„Mis saab küll sellest lapsest!“ mõtles ema. „Kui kauaks ta jääb veel mulle või mina talle?“

Oli eelkevad, märtsikuu jõudis lõpule. Inglise pelargoonium aknalaua hakkas jälle õitsema. Neil päevil jooksid õues veed. Ema ütles, et tuuled on täis lastehaigusi, ja Tanel pidi istuma toas. Päike tõusis kõrgemale, langes otse aknasse ja õues sätendasid jooksuveed. Nende helk langes nagu peeglist laele. Tanel ei näinud heledat märtsipäikest, ta vaatas vastupeegeldust lael; ta ei näinud elu, jälgis selle kajastust endas. Ta heledad juuksed langesid õlgadele, ta vaatas üles ja õõtsutas ennast.

Ema istus akna alla, selg vastu päikest. Jalad punasel järil, tegi ta näputööd. Ta pea oli juba hall, kuid ta polnud veel nii väga vana. Sõrmedes mesilase hool ja peas

kurvad sügisemõtted, nii oli ta elanud viimased aastad. Ta kartis oma surma Taneli pärast, kes oli veel väike, kelle elu oleks temata raske.

Veele langevad varjud asusid häirima lael mänglevat vastuhelki. Tanel pööras oma pilgu aknasse. Lõo puistas sillerdusi avarustesse. Seal rändas üksik pilv, valge ja puhas nagu vallapääsenud pühapäeva-kuub.

„Tanel,“ ütles ema. „Sa jääd vist küll vaoseks-lapseks.“

„Miks?“ küsis poiss.

„Kes endid õõtsutavad, need jäävad,“ vastas ema.

Tanel ehmus. Ta väike süda hakkas värisema, etteheitekalt mõtles ta nüüd oma äsjasele röömutsemisele mõtetes. Ta oli mõelnud kastanite puhkemisest maja ees. See hetkeline rändrõõm tundus talle ränga eksimusena. Röömud häirisid tema südametunnistuse heaolu. Ta tardus, lakkas õõtsutamast.

Ema vaatles teda mõtlikult. Siis asus ta sõrmedesse veelgi suurem hool, ent üks sügisemõtteist muutus pisaraks. Ta pidi end kummardama õige madalale, et näha heegelsilma.

„Ema!“ ütles Tanel tasa.

„Jah,“ vastas ema.

Ta ei tõstnud pead. Ta varjas pisarat, mis suurena oli valgunud põsele, sealt iga hetk langemas. Ta tegi nii, nagu oleksid tal heegelsilmad sassi läinud, kuna poiss küsis:

„Miks sa ütlesid siis, kui ma saia enne söömist kokku pigistasin, et minust saab saunamees?“

Ema tõstis silmad töölt. Ta vaatas Tanelit hulk aega ja vastas siis:

„Mis saab sinust!“

Sel kevadel jooksis oja Tanelita, vesiveskid jäid tiigisuus ehitamata. Poiss viibis koduõuel, söandamata joosta kaugemale. Ta istus toas ema juures, et olla talle käepärast. Ta tahtis olla hea, ta oli seda teadlikult, uskudes, et tema headus suudab päästa ema surmaohust. Ta pühen- das sellele ainsale eesmärgile kogu oma väikese südame. Ema märkas tema tahet olla hea. Keegi teine ei aimanud seda, mis toimus tema sisimas: neid tundeid, mis muut- sid ta sõnakuulelikkuse nii pidulikuks. Ta varitses silma- pilke, mil võis midagi teha ema heaks. Saanud mingi ülesande, oli ta õnnelik ja jooksis. Need olid ainsad juhud, mil ta jalg tõusis rõõmsaks, õnnest tiivustatud jooksuks.

Maja seina ääres tärkas esimesi rohuliblesid. Talv oli vanu kiviastmeid veelgi rohkem killustanud. Kivipragude vahelt kasvas kummeleid, mis lõhnasid siis, kui neile astuti. Kas lõhn oli nende valu?

Tanel istus maja trepil. Oli saabumas õhtu ja isa pidi tulema varsti. Pargi vari oli langenud õuele, toast kostis laulu. Pärast pimedaid talvekuid, mil räägiti ainult sur- mast ja haigusest, kõlas see nii paljutootavalt. Sel õhtu- poolikul oli sündinud ime: ema laulis! See ei olnud raske- meelne kirikulaul, see oli midagi uut, selles oli hingele midagi vabastavat, nooruslikku.

Poisikesele oli see ilmutus ja ülestõus. See tähendas talle elu ja armastuse jätkumist. Kuid ta ei sööstnud veel mängudesse, ta hellitas neid endas, nägi uut elu. Mingi tänulik meeleliigutus valdas teda. Ta tõusis üles ja läks noore hõbekuuse alla, laskus sinna kummuli ja nuuk- sus rõõmust.

Kui ta trepil isa samme kuulis, tõusis ta üles. Oli vaikne õhtu, ukсед olid pärani avatud. Ema laul ei olnud veel katkenud, rõõmsa rahvalaulu viis kajas õue. Kurbus oli majast peletatud, õhtu rohelistes varjudes puhkas rahulik õnnetus. Kuldnokad vilistasid oma puuri ümber.

Tanel kuulis kotta, kuidas isa emale ütles:

„Nüüd algab uus elu, veed ei viinud sind enesega kaasa.“

„Kauaks!“ vastas ema.

Tanel astus lahtisest uksest tuppa. Ema vaikis, poiss kuulis isa sügavat ohet ja halvad aimused ründasid väikest südant. Isa nägu oli pruun päikesest ja tuulest. Ta paljastas pea, tõmbas käega üle lauba ja istus.

Laud oli kaetud. Õhtu vari laotas end üle selle. Pargi raagus ladvastik püüdis madaldunud päikese kiired oma võrku.

„Sa laulsid täna,“ ütles isa. Ta silmad löid särama, ta tahtis uuesti kinni haarata põgusast rõõmust. Tal oli hea isu ja ta oli valmis isegi naljatama.

Ema tundis end süüdlasena, et oli põhjustanud nii kerge-meelsete lootuste tekkimist. Tanel hakkas jälle end õõtsutama.

„Näed,“ ütles ema, „ta vaene muudkui õõtsutab ennast. Ja ta on nii hea, et ma vahel kardan. Ta läheks tulle, kui ma teda käsiksin. See kõik ei tähenda head.“

Ta oli ebausklik. Unenäod ja aimused moodustasid talle selle ebamäärase oleviku, millest pidi kujunema väga reaalne tulevik. Aastakümneid kestnud tõbi, ootamatud haigushood, äkilise valu prahvatused olid süvendanud ta loomupärast ebausku. Ta aimas rohkem, kui teised teadsid. Surmajutud jätkusid jälle söögilauas.

Sellest tunnist alates algasid väikese südame suured kannatused. Kindlasti olid need suuremad kui süda, mis neid kätkes.

Miks ei tähenda tema headuseks kehastunud ema-armastus head? Ta mõtles sellele pidevalt. Ei tohtinud olla hea, ei tohtinud ema armastada. Ei tohtinud seda sellepärast, et see tekitas emas surmaaimusi. Et emal oleks kergem surra, et emal ei oleks tast enam kahju, pidi ta muutuma pahuraks. Ta oli laps, ta uskus, et ema võiks teda põlata. Terve hulk enneaegseid mõtteid ja küsimusi kerkis ähmastena esile. Ta vaevles ega saanud und.

Terav noorkuu seisis selili rohelises kevadetaevas. Kaks õrna valgusruutu olid langenud aseme ette nagu vaibaks. Ta oli üksinda ärkvel. Võimatu oli olla väiksem kui tema oma surmakartustega igaviku ja maailmaruumi vagusa palge ees. Ta ei võinud sellesse kõrgusesse kauaks vaatama jääda. Ta sulges silmad ja tõmbus tagasi ema lähedusse. Ema hingamine puudutas teda soojalt. Tanel tundis seda. Praegu ei olnud veel surma, praegu jätkus elu rahuliku une kaitse all. Kui see võiks kesta nõnda igavesti!

Tanel tahtis ema suudelda. Ta oli seda varem sageli teinud, kui ema magas. Nüüd oli tal selleks veelgi rohkem põhjust. Ta ei tohtinud näidata oma armastust, pidi olema hea salamisi.

3

Teisel päeval oli ta halb. Üleöö oli ta muutunud pahuraks ja tõrksaks. Kuid ta süda valutas, kodusolemine hakkas teda vaevama. Ta läks välja, ilma et oleks sellest

emale sõnagi lausunud. Ta läks üle heinamaade, mille vesistes nõgudes kasvas varaseid lilli, kuna põndakutel luitunud kulu endiselt tärkavat rohelist varjas. Õhk virvendas kollaste laikude kohal. Tanel läks edasi vastu tuult. See puhus merelt ja oli väljade kohal külm nagu raud, kandes kõrbenud hõngu liivaaukudest, kus põletati katku kärvanud hobust. Tanel läks sinna, ta seisis päikest varjavate suitsusammaste all, jälestades pilti, mis talle avanes, ja piinates ennast. Ta teadis, et see oli üks võimalus, kuidas olla emale halb, millega pälvida etteheiteid, lasta ennast eemale tõrjuda.

Ta tegi kõik, et teda põlataks. Ta alles kujunemata siseilm paiskus ühest tundest teise. Ema pisarad liigutasid teda, õrnuste ootamatu raju murdis ta maha; kramp kurgus, varjas ta neid järske tunde puhanguid. Ta muutus röpaseks ja oli must — ei hoolinud sellest. Vahete-vahel tundis ta, et tappis eneses midagi. Ta põlgas iseennast. Mõnikord ärkas mingi ebamäärane, alateadvuslik vaen ema vastu. Selle tajumine mõjus talle nagu kuritegu, kuid ta ei võidelnud selle vastu. Sellega segunes tume elupõlgus, ja ta jälgis oma tunnete kalestumist rõõmuga, seda endale veel julgemata tunnistada. Ta hakkas nagu aimama mingit uut halastust, mis avaldub karmuses.

Neil päevil ärkas temas poisslaps, ta võitles oma iseloomu tütarlapselikkude omaduste vastu, mida ema oli tasse immutanud juba ihus oma tütre-igatsuse elatanud kurvameelsuse kaudu. Ta ei olnud teadlik nende salapärase tegurite mõjust, mis põhjustasid ta kannatuste hämaraid tagamaid: rinnalapsena oli ta imenud endasse pettumust ja kurbust; teda oli hellitatud ja kasvatatud nagu tütarlast. Ta polnud kunagi olnud tema ise, ta oli olnud see, keda ema tahtis tas näha.

Ta sisetunne vaevles vahetpidamata. Esialgsest hea-loomulisest pahurusest sai midagi tõsisemat, mitmesugustest vastuoludest keritav traagika ähvardas teda matta enese alla. Ta minetas oma hingeelulise harmoonia, ta vankus siia-sinna; ilma et teda keegi oleks osanud juhtida, osutus ta eksinuks mingisugusesse läbipaistmatusse tihnikusse. Ta ootas ema taunimist oma käitumisele. Karistused ja valjus oleksid teda lohutanud. Ta ütles emale halbu, ebasüüdsaid sõnu, ema ei löönud teda. Kui Tanel tuppä läks, leidis ta ema ikka nutetud silmadega istuvana. Taunimise asemel nägi ta nendes silmades talle mõistmatut, kahetsusega segatud headust. Ta häbenes seda pilku, selle andestamisvõime suurust ja oli valmis oma kahetsusest nõrkema, ema ette põlvili langema ja kõike andeks paluma. Ta trotsis, ta ei teinud seda. Päevad möödusid üha kasvavates piinades. Öösiti ärkas ta sageli. Tuba oli valge. Väljas õitsesid kastanid, asteastmelised õitekühjad kerkisid vastu suveöö siidpehmet taevast, oma tippudes roosalt helkides vahetpidamata valveloleva eha punast. Ja Tanel lähendas oma huuled ema huulte, suudles teda, ise lähedal olles metsikule nuuksumisele.

Ühel ööl, kui ta magas, algasid ema valuhood. Juba virgudes kuulis Tanel tule praksumist pliidi all ja isa tasa astuvaid samme. Toas oli tunda kuumendatud kaarte lõhna. See ütles talle kõik.

Ta liigutas end, avas silmad. Ema oli asemel põlvili, nägu langetatud patjadesse, kuhu ta summutas oma oiged. Kuni laps magas, võitles tas tahtejõud valuhoogudega. Nüüd oigas ta korruga kuuldavalt, ta hingeldas, olles kulutanud oma tahtejõu viimseni. Talle oli Taneli uni tähtsam olnud kui ta enda valud. Poiss taipas, missuguse

määrani küündis ema armastus, selle kõikeohverdav suurus hämmastas teda. Ta tahtis, et teda oleks põlatud, ta oli pälvinud ometi põlastust.

Ta väljus asemelt, et riietuda. Tema asemele tõsteti tuline kaerakott. Selles kõiges ei olnud talle midagi uut. See oli talvekuudest nii tuttav, sageli läbielatud stseen. Talle meenusid kõik need ööd, mil ta oli ohjeldamata nutnud. Nüüd hoidis ta pisaraid, teadis, et emal oleks olnud raske neid näha. Ema oli aimanud oma surma tema headusest; ta pidi olema halb, et peletada emalt surmamõtteid. Mis sellest, et teda võidi taunida, kui ta ainult sai teha head oma halbusega.

Tasa, ettevaatlikult nagu varas, nõnda et seda keegi ei märkaks, võttis ta käärid. Ema oiged jätkusid, toas oli palav. Isa avas akna, üks lind hakkas pargis vilistama, põgusa valge öö hääl kostis tarbetuna ja valusana surma valdkonda. Ise nuuksudes ja korratult peotäie-viisi võttes asus Tanel lõikama oma pikki juukseid, hävitama oma ema armastust. Ta teadis, et neid hellitati, ta oli emale töötanud neid kanda tema surmani. See oli roim, mis ta nüüd tegi. Kääriride lõgistamine paljastas teo.

Ema karjatas ja Tanel minestas. Tal oli pool pead juba pügatud, ta oli märkinud end eluaegseks kurjategijaks.

Sel ööl suri ema. Ja Tanel koges kõige raskemat oma elus: polnud enam kedagi, kellelt paluda andestust või kellelt seda lootagi.

NOOR AEDNIK

5 oktoober. — Tulin kevadel elama aedlinna. Siin on palju kauneid suvilaid. Kolisin oma kahe kohvriga seepärast siia, et kindlat kohta ei leidnud, siin on aga mõningaid võimalusi juhuslikuks päevatööks. Nemad, nende suvilate omanikud, pügavad rahvast, kärbivad tööliste palkasid. Majanduskriisi aastal on pügamine ja kärpimine saanud kapitalisti üheks tuluallikaks. Mina aga ravitsen nende haigeid toalilli, pügan nende õuemuru, kärbin ilupuid. Sügise tülles need juhuslikud töövõimalused kuivavad kokku, talvel peaksin hakkama käppa imema.

7. oktoober. — Peaksin hakkama talvel käppa imema. Paraku ma ei ole karu. Ma olen inimene ja ma ei ole vaba vastuoludest. Ma ei ole ka vaba harjumusest, harjumusest ma mõtlen viltu. Miks ma nimetan vastuoluliseks nähtuseks oma igatsust maa järele?

11. oktoober. — Eelmisel nädalal mul oli ainult kaks tööpäeva. Jõudeajal hulkusin aedlinnas ringi. On ilus, kõiki meeli ergutav kunst panna maa vilja kandma, õitsema. Miks ma mõtlen neid mõtteid sügise tülles? Mul on vaja kodu, ma saaksin selle kodu maa kaudu. Lapike maad on mulle sedasama, mis käsitöölisele ta tööpink.

12. oktoober. — Kingsepal on oma töölaud, tõsi küll, sageli viletsas urkas, kuid tal on see siiski olemas. Olen

aednik, minu töölauaks oleks tükike maad, kuid mul ei ole seda. Kui mul oleks maad kolm-neli vakamaad, paargi vakamaad, ükski... Mis hullud mõtted need on? Kevadest saadik elatuda juhuslikust päevatööst, sõrmed alatasa põhjas, ja unistada — maast. Majanduskriisi aastal! Maad peab ju ostma! Mis see maksab? Kahtlemata rohkem kui mõnel teisel käsitöölisel ta tööpink. Olen varsti kolmekümne-aastane, on hilja elukutset vahetada.

13. oktoober. — Hull unistus maast ei andnud siiski rahu. Kaalusin maaostu-võimalusi aedniku teenistuse seisukohalt, muidugi eeldusel, et see oleks pidev. Tulemused olid kainestavad: peaksin teenima kolmkümmend aastat, et oletatava säästusummaga omandada mõnda vakamaad linna läheduses. Ühe perekonna matusepaigaks on seda aga liiga palju.

14. oktoober. — Seoses eilsete mõtetega meenus vana ametivend, suur meister omal alal. Töötasin oma praktika-aastad tema käe all. Tol ajal juhtis ta üht suuräri, nüüd elatab end aiarentnikuna. Miks ei ole temalgi oma maad? Käisin tema pool ja kuulsin, et härra Palisander otsib aednikku. Otsib! — nii öeldakse. Õigemini pean küll mina teda hakkama otsima.

15. oktoober. — Nii siis otsin teda ja ta laskis mind viis korda koha pärast käia. Kunagi polnud kindlat sõna, iga kord kiskus lootusi samavõrra maha kui andis. Tundus, nagu oleks mulle õng kurku torgatud. Neljandal korral ütles ta eelistavat naisemeest. Sa suur jumal! Kahe aasta eest pidin abieluplaanid maha matma, sest siis oli koht saada, kuhu nõuti vallalist. Ütlesin siis, et mina ja mu mõrsja ootame juba kaks aastat sobivat kohta.

See ülestunnistus näis härrat liigutavat. Tema jõukust arvestades ja praeguse kriisi oludes — tõesti haruldus.

Ja täna, viiendal korral, võeti mind kohale tingimusega, et ma ka mitmesugused kõrvaltööd ära teeksin.

Tänu varasemale ülestunnistusele oli palk madalam kui mu eelkäijal. Sellepärast ta siis venitaski, hävitas ja andis lootusi; sellepärast oli liigutatud.

20. oktoober. — Olgu mis on, kuid näriv mure on hingest kadunud. Ostad karbi paberosse ja süda läheb korraga kergeks: pole vaja iga väljaantava sendi puhul närviitada. Ja nõnda iga kord ja igas asjas, väikesest suuremani.

23. oktoober. — Härra Palisander käis siin. Oli väga armastusväärne, ainult latras liiga palju. Mulle ei andnud ta rääkimiseks mahti, ei oodanud vastustki, kui oli midagi küsinud. Rääkis küll minuga, pühendas mind majapidamise üksikasjadesse, kuid mulle tundus varsti, et mind ei olegi. Võib-olla tundus see temalegi nõnda, et mind tema kannul ega kõrval olemaski polnud. Muide, ta oli ainult pool tundi siin, jooksis ringi nagu tuulispask, rääkis enese hingetuks ja sõitis ära. Paraku ei saanud mina sellest põrmugi targemaks. Õnneks on majas üks mõistlik olend. Kui tulin õhtule, istus ta minu ukse taga, suur, täiesti must ja kassi kohta haruldaselt usalduslik. Tean, et ta nimi on Liisu. Ja tema nähtavasti teab, et ma tema abi keldrites vajan. Meie hea läbisaamine on kõigiti kindlustatud.

25. oktoober. — Tundsin end vana meistri ees tänuvõlglasena ja küllastasin teda. Teatasin, et sain Palisandri juures koha. Miks vanamees pead vangutas, kui talle oma kavatsustest rääkisin? Kas olin ehk asja küljes liiga õhinaga?

„Kaks kelmi saavad hästi läbi, kaks ausat ka,“ ütles tema. Kas Palisander on kelm? Ma ei söandanud seda

küsida. Tema elutarkuses on midagi ranget, milleni minu naiivsus ei küüni, kuid mu hinge jäi mingi salaokas.

26. oktoober. — Sain Hildalt kirja. Lugesin seda mitu korda. Armas käekiri, suured ja selgesti joonistatud tähed. Väike tüdruk on nüüd muidugi õnnelik. Ta ei hõiska, kuid igast komast ja hüüumärgist hõõgub õnnekust.

2. november. — Kahekordistasin pingutusi, et mullad oleksid kevadeks ette valmistatud — maa hakkab külmetama. Oleks mul nüüd ühe asemel vähemalt kakski abilist!

3. november. — Härra Palisander sõitis juba hommi-
kul siia ja nõudis abilise vallandamist. Pean alistuma, sest näib, et ta vastuväiteid ei kannata. Panen hambad risti — väike tüdruk on ju nii õnnelik.

5. november. — Imelik: iga kord, kui mõtlen Hildale, hakkab salaokas valusamini torkima.

6. november. — Külmal andis järele. Surusin hambad uuesti risti, kuid seekord mitte vihast, vaid selleks, et oma pingutusi veelgi suurendada.

11. november. — Kihlusime. Hilda sõitis siia ja jääbki siia. Nõnda on mul palju kergem.

22. november. — Esimene lumi. Vaikus. Aed on nagu valgesse unne suikunud. Õnn, et välistööd korda sain. Naeratan väikesele tüdrukule poolsüüdlaselt: eile jooksis ta sõrmede vahelt verd. Rohkem kui kolm tilka, kuid usun, et need pole kuradile antud.

2. detsember. — Härra Palisandrist on see väga ilus, et ta palgamaksmisel armastab naljatada. Vähemalt on ta ise väga lõbus, kui ta sulle raha kätte annab ja kas või näiteks nõnda ütleb: „Kui oleksin tark mees, siis laseksin talveks majaluugid kinni lüüa — nüüd aga muudkui maksa raha.“

Teinekord ta manab näole mingi pentsiku grimassi, ohkab ja nimetab end vaeseks meheks.

7. detsember. — „Vaesel mehel“ polnud põrmugi huumorit, kui ta täna siia sõitis. Näis, nagu oleks teda terve kari kuradeid taga ajanud. Tuhnis kõik urkad läbi, otsis vigu, pragas kaunis jämedalt. Olin töö juures ja kõik on korras nagu alati, kuid ma katsun mõista: ta kahtlustab, et mul pole tööd või et seda on vähe. Tuleb meelde, kuidas ta siis, kui Hilda mullaloopimisest osa võttis, lahkusest nõretas. Käskis järgmisel hommikul endale helistada.

8. detsember. — Helistamisel selgus, et härra Palisandri linnamajade prügikastid on täis. Sain käsu need tühjaks vedada.

12. detsember.— Mitmesuguste kõrvaltööde kuhjumine jätkub. Ma ei tea, kuhu ma oma kordaseadva tööga niimoodi jõuan!

15. detsember. — Kui talvised ettevalmistused pole küündivad, siis kevadel lonkab kogu ettevõtte. Härra Palisander näib olevat mitte ainult ahne, vaid ka rumal.

17. detsember. — Jõulu ajal on meie pulmad. Ei tahaks siis nii tülpinud ega väsinud olla kui praegu.

20. detsember. — See on pidulik päev — tegin täna esimesed külvid.

1. jaanuar. — Olen abielus. Hilda on oma noorpere-naiselikus abituses ülikentsakas. Ikka veel nii tütar-lapselik.

10. jaanuar. — Kui mahti saan, rõõmutsen noorte tai-medele juures. Näen uneski nende rohelust. Muide, härra Palisander on kõrtsis suupiste eest nähtavasti kallist raha maksnud ja nüüd ta on pähe võtnud šampinjonikasvatuse.

14. jaanuar. — Idee šampinjonikasvatusest on väga visa. Kas kultuurseen suvatseb aga ühe inimese turjal kasvada?

28. jaanuar. — Vastukaaluks sellele lobale hakkasin vahepeal abilist nõudma. Nüüd mind ei segata kõrvalülesannetega, ja näib, nagu oleks härra Palisander hoopiski ära unustanud, et ma tema teenistuses olen.

30. jaanuar. — Juhtus isegi säärane ime, et härraste teenija tõi palga koju kätte.

13. veebruar. — Päikesepaistelistel päevadel on kasvumajas juba kevadehõngu. Töötame Hildaga kahekesi ja unistame nagu kaks last. Kui ma talle ühel päeval ütlesin, et minu eesmärgiks on kindlustada heaolu temale ja sellele, kes võib-olla ükskord sünnib, siis ta kattis mu suu oma käega ja kallutas pilgu häbelikult maha.

16. veebruar. — Selle asemel et mulle abilise küsimuses siiralt vastu tulla, kirjeldas härra Palisander üksikasjaliselt seda kohutavat seisukorda, kuhu ta maaomandi tõttu on sattunud. Ta olevat valmis seda kas või ära kinkima.

Minu eelkäijal oli aasta läbi abiline. Näib, et niivõrd, kui mind rohkem pigistatakse, on majanduskriisi ja töötaolu aasta jooksul süvenenud. Peaksin paluma, et leivaisa mind ühes maaomandiga ära ei kingiks.

23. veebruar. — Iga päev käib aias töötsijaid, peasjalikult naisi. Upun töödessa, kuid pean nad tagasi saatma. See teeb hulluks.

26. veebruar. — Kaks naist, mitte enam väga noored, palusid jumalakeeli tööd. Üks neist, madalam, oli rase. Talitades omapead, lubasin neil järgmise kuu esimesel tööle tulla.

1. märts. — Hakkab hirm, kui neid töötamas näen. See pole loomulik, selles on midagi kramplikku ja hingelda-

vat. Viis, kuidas nad tööst kinni haaravad ja kuidas nad seda teevad, viib mind tahes-tahtmata mõttele, et kusa-gil peab keegi hullumeelne olema. Alatoidetuna ja hirmust uue tööta-olu ees säärastesse pingutustesse laskuda! See on ebainimlikult kole.

3. märts. — Aias oli mullaloopimine käsil, kui härrased siia sõitsid. Nagu arvata võis, üllatusid mu leiva-vanemad tugevasti. Aedniku omavoli! Ja nende näod, nende pilgud!

Kuidagi õnnestus mul nende meelehärmi leevendada. Muidugi tuleb rääkida ja seletada, sest Palisander on ju määrdevabrikant ja loomulikult pole tal aimugi minu kutsetöö vajadustest.

4. märts. — Täna üllatas mind proua Palisander. Oli juba keskhommikust murelikult platsis, uitas ringi, tegi kasvumajas natuke töödki ja lõunaks oli tal ots käes: see madalam naine tuleb vallandada, sest teine jõuab kolm labidatäit visata sama ajaga, kui madalam kaks viskab. Aga mina mõtlesin, et tööde mitmekesisemaks muutudes mul lubatakse rase kergematele töödele paigutada. Ja miks mitte nõnda mõelda, kui tean, et härrastele on rahva iive nii väga südamelähedane ja isamaa-armas-tusest räägitakse alati.

10. märts. — Ei suuda unustada, kuidas see naine aiast väljus: huuled tugevasti koos ja pea isegi püsti.

Kui maailmas on viha ülekohtu vastu, siis pole see sellepärast nõnda, et viha on kaua meeles peetud; hoopis vastupidi — viha on sellepärast olemas, et teda on kaua õhutatud.

25. märts. — Aprillis saan meesabilise, aga kevade pealetungil laienevad ka tööd järjest. Ega see hinge-õnnistusele halba tee, kui mõtlemiseks vähe aega jääb.

5. aprill. — Hilda aitab mind iga päev. Täna ütles ta pool-naljatades, miks ta seda teeb — et mina saaksin mahti juuksuri juurde minna. Paraku on tal õigus.

18. aprill. — Vaatan juukselõikusele nagu vägiteole. Käisin ära, aga teinekord ma selle ametimehe juurde nii kerge südamega ei astuks. Oleksin tahtnud magada! Päike oli töötoa soojaks kütnud ja siis veel see sõrmitsemine juustes. Kogu olemasoleva häbitagavaraga tuli võidelda, et mitte uinuda tütarlapse käte vahel. Õieti oleksin pidanud unetuks ehmuma oma kurnatud välimust suures peeglis nähes.

3. mai. — Öökülmad hakkavad kollitama.

7. mai. — Kuidas võib mõnest lihtsast lausest mõnikord üllatuda ja mõttesse jääda — täna ütles naine: „Käod hakkavad varsti kukkuma.“

28. mai. — Suursündmus — härrasperekond kolis suveks maale. Ühes teenijate ja koertega, kui valejärjekorda tarvitada. Setter on rahuarmastaja, kuid politseikoer seda verejanulisem. Meie vaene Liisu! Kui ma teda õhtul toast ei leidnud, läksime ühes Hildaga otsima. Pika otsimise peale leidsime ta keldrilaelt. Näib, et tal tuleb terveks suveks sinna jääda, sest nähtavasti on Neero tema jälitamise oma ülesandeks teinud.

7. juuni. — Kuu aega võitlust öökülmadega!

12. juuni. — Liisu on juba sellega harjunud, et niipea kui Hilda või mina kuuri alla läheme, oma suvitusnurgast alla hüppab. Kuid tuppä tulema ta ei nõustu, ka süles mitte. Toidame teda sealsamas.

16. juuni. — Ühel õhtul Liisule toitu viies ütles Hilda, et ka temal on härrasrahva tõttu ebamugav. Üllatusin. Selgus, et see on tingitud härraste kõrgist käitumisest. Ons see nii? Et siin sageli priisatakse, kahtlustasin teda

kadeduses. Selle süüdistuse tõrjus ta tagasi ja möönis, et vanade Palisandrite juures seda nii silmatorkavalt ei esine. Aga kus siis? Jah, aga siin käib külalistena hulk noori ja nende juures on kõrkus väljapaistev. Siis ta istuvat toas nagu Liisu keldrilael. Milline vastuolu: maal rahvakoolis teda õpetati isamaad armastama, kuid samal ajal linna kõrgemates kodudes ja koolides noori ei õpetata rahvast armastama.

23. juuni. — Olevat jaanipäeva laupäev. Minu jalad on veekandmisest paistes — „veetõbi“.

24. juuni. — Olin tuim; õhtupoolikul oli mahajäetuse ilme ja heitsin magama. Korruga kuulsin läbi une veeuputuslikku kisa, uste paugutamist, jooksumüdinat. Niidukõlbmatule heinamaanurgale tuulutamiseks köietatud hobune oli teispool kraavi asuvalt niidult ristikut õngit-sedes kraavi kukkunud. Härra Palisander oli õnnetuse isiklikult avastanud. Päevakangelasena käsutas ta välja kõik kodakondsed kõigi kättesattuvate atribuutidega. Aktsioon oli maruline, meelitas möödakäijaid ligi. Mõned teekäijad jõudsid pärale siis, kui hobune veel selili oli. Kraav oli kitsas, ei võimaldanud loomal keha kahele poole loopimist. Kuid linlased küsisid, milles viga seisab. Härra Palisander žestikuleeris, siis järgnes vastus: hobune on end lihtsalt niivõrd täis söönud, et ei suuda omal jõul üles tõusta.

On huvitav, et tal seda valet ei tarvitsenud otsida ega leiutada, et see tuli iseenesest. Kas pole see võimalik ainult seetõttu, et vale pesitseb temas põhiliselt, ujub kaasa iga ta vereliblega, on lahutamatu osa tema olemusest? Kui peaksin kord jalutuks jääma, leiab ta minugi maaslamamisele analoogilise tõlgitsuse.

28. juuni. — Mõned tugevad vihmahood tõid kergenduse — kõik lokkab.

29. juuni. — Kassi polnud mitmel päeval näha. Täna oli naine avastanud, et Liisule peab katsikule minema.

22. juuli. — Päevaraamat jääb unarusse. Ja mis seal imestada, kui tuli on vahetpidamata rummus, nagu sulane ütleb. Noormees on sõnakehv, kuid omab varjatud suunurki, kus pesitseb naer. Ütles hiljuti, et peremees on loru. Härra Palisander rääkinud mõnda aega mesikeeli, et katsugu sulane käimla tühjendada. Noormees seda ei teinud. Siis härra Palisander katsunud õnne nõnda: küsinud sulase juuresolekul oma proualt, nagu ta ise väljendas, kas viimane ei tahaks kübaraostuks raha teenida ja mustusevedu endale võtta.

27. juuli. — Poleks uskunud, et see loru minu tööd hindab. Juhtusin kogemata pealt kuulama, kui ta külalistele minu tööst tunnustavalt rääkis. Hea seegi.

18. august. — Täna rääkis peremees kauneid sõnu isamaa-armastusest ja lasteõnnistusest. Hilda, vaene, läks üleni punaseks, ja mitte asjata: ta on esimest kuud rase.

19. august. — Ta tuleb sageli vaikides minu juurde ja küsib otsaesist mu õla vastu toetades: „Mis me talle nimeks paneme?“

Leppisime kokku, et mina leian poisile, tema tüdrukule nime.

24. august. — Mind ootab õnn, mida ma ei tunne. Mõtlen iga päev sellele, kes peab sündima.

29. august. — Linna tagasi kolides tegi Palisander mulle ülesandeks igal nädalal endale helistada.

30. august. — Juba teist päeva pole Neerot majas, aga Liisu, vaene, istub ikka veel keldrilael.

5. september. — Helistasin käsukohaselt, ja vaevalt tere vastu võtnud, küsis määrdevabrikant oma tavalises

kiirtempo, kuidas on lugu töödega ja kas poleks aeg valandada naistöölisi.

8. september. — Liisu käib väljas, on veendunud hädaohutuses. Tema äraolekul aga vaatab keldrilaelt alla neli paari metsikuid silmi.

23. september. — Öhtud pimenevad ja meil on rohkem aega kolmandast rääkida. Hildal on tütre jaoks nimi juba teada.

24. september. — Järjekordsel helistamisel küsis Palisander, millega ma mõtlen järgmisel aastal olukorda parandada. Seda küsiti endastmõistetava pahurusega, nagu oleksid lood tõesti halvad.

29. september. — Siin käies ütles proua Palisander haleda häälega: „Mu mees on sellest maatükist kohe väsinud.“

1. oktoober. — Vaatan segase tundega lokkavaid aedviljapeenraid, vagusid ja põlde. Olen sinna matnud oma armastuse ja hoole, peaksin vaatama neid nagu üht osa endast, kuid ma ei saa; tundun endale võõrana.

4. oktoober. — Tunnen enda kohal kurjategija musta kätt, vabisen mõnikord vastikusest. Tegin kõik, mis suutsin, olin aus — mida mult õieti tahetakse? Elu? Minu hinge? Ei ole mul neidki enda päralt olnud.

7. oktoober. — „Mis sa päevikusse oled kirjutanud?“ küsis Hilda murelikult. Jah, mis on siis juhtunud? Mitte midagi ebatavalist: üks elutark rahaisand harrastab oma äraproovitud meetodit inimeselt viimast välja pigistada.

12. oktoober. — Oleme sõnakehavad, raske on kolmandast rääkida. Teda nagu polekski enam, ta oleks nagu olematusse taandunud.

13. oktoober. — Süda vaevab: petsin ennast ja naist kinnitustega, et saavutan hoolsa tööga endale lugupidamise. Sõltume ainult härra Palisandri armust.

17. oktoober. — „Ei maksa hoolida,“ ütles Hilda, „oleme rõõmsad.“

Katsun vähem mõelda.

21. oktoober. — Telefonilisel kõnelusel küsis määrdetööstur, millal ma linna tulen. Eelmisel korral lubasin talle suusõnalise seletuse pärast saagi koristamist.

25. oktoober. — Mul on andmeid, milliste tulemustega mu eelkäija töötas. Olen need mitmekordselt ületanud, ja seda tunduvalt väiksema tööjõuga. Kui Palisander tahab inimene olla, siis ta peaks seda arvestama. Aga võib-olla tahab ta inimene olla mõeldes, et mina ei ole. Eks näe, mis ta mulle homme räägib.

26. oktoober. — Tulin videvikus koju ja kogesin midagi raskesti unustatavat. Lüpsti. Metsikud kassipojad tegid esmakordselt katset elumajale läheneda. Olid hiilinud laudaukseni, kõhklesid seal metsiku vabaduse ja meelitava piimalõhna vahel. Kassipojad lähenesid ettevaatlikult, samm-sammult. Nägin, kuidas nende väiksemgi edasinihkumine naises rõõmu tekitas. Jah, see rõõm! Inimese rõõm, rõõm sellest, et tal õnnestub metsistunud loomakeste usaldust võita, hakkas mind koledasti ärritama. Minus tõusis torm kogu selle õrnutsemise vastu. Tundsin, et olen valmis mistahes tooruseks; olin valmis naist lööma, teda sõimuga ära saatma. Teadsin, mida see oleks tähendanud, sest meie vahekord viimastel kuudel oli olnud eriti õrn. Kuidagi sain endast siiski jagu ja läksin ära, naist sinnasamasse jättes. Toas mu viha lahtus, kuid tundsin end rüvetatuna, hirmsasti rüvetatuna. Ja kui Hilda mulle hiljem tупpa järgnes, silmad rõõmsad ja

kassike süles, valdas mind nukrus ja meeleheide. Oli selge, et pidin kõneluse Palisandriga enda teada jätma.

27. oktoober. — Ütlesin talle kõik, ja kuigi see kõik sisaldas endas ainult paar lauset, valitseb toas ometi rõhutatud vaikus. On hall päev ja vihma sajab, tasa, kuid vahetpidamata nagu piina. Vaheseina taga on niisama vaikne kui eestoas. Lähen sinna, näen Hildat istumas, käed süles, põrandal ta kõrval on väike tanuke, nähtavasti alles äsja sõrmede vahelt maha pillatud. Meie pilgud kohtuvad, kuid me langetame need kohe. Meil on raske. Vaikime tükk aega, siis ta küsib:

„Kas see on ikka õige? Sa ju tegid tööd nagu ori, keegi poleks seda niimoodi teinud. Kuidas ta ütles?“

Kordasin Palisandri sõnu: „Kui nii edasi läheb, siis pean luugid kinni lööma.“

Hilda ikka veel tütarlapselikule näole ilmub vanainimeslik muretõsidus. Kuid minul on piir, kus ma lakkan oma traagikat tõsiselt võtmast. Olen nüüd sel piiril ja ütlen naerdes:

„See tähendab, et kui järgmiselgi aastal viljapuud ägavad, kui järgmiselgi jaanipäeval aedniku jalad on vee-kandmisest paistetanud, kui järgmiselgi aastal suvi läbi koorem koorma järel turule veereb ja sügiseks keldrid laeni täituvad, siis härra tuleb ja lööb luugid kimi — vallandab mu kohalt.“

„Mis see siis on?“ küsib naine arusaamatuses.

Mitte midagi pole see — kole maailm, kus raha teeb inimesest koletise.

28. oktoober. — Ükski lind ei ehita pesa ebakindlale alusele, kuidas võiksime seda meiegi, mõistusega olendid.

29. oktoober. — Eile öösel olime kaua ärkvel. Arutasime abordiküsimust. Esialgu Hilda nuttis, siis kiristas

hambaid. Vaene, vaene laps! Vaevalt kahekümneaastane. Alles hiljuti sa tulid koolipingilt. Kui ilus pidi olema elu, kui aus ja õilis meie isamaa, kuid elu sellel isamaal kohtleb meid nagu paariaid. Kas ei leidu välja-vaateid, mis julgustaksid sind oma emakohustusi täitma?

30. oktoober. — Oleme küsimust mitmeti kaalunud, kuid lahendust ei leia. Väga võimalik, et Palisander oma ähvarduse surveabinõuna lendu laskis. Aga kas see minu seisukorras midagi muudaks? Rabelen siin aastaid, ähvardused ei lakka; surve, mida läbipaistvam, seda vastikum, jätkuks. Sekka ollakse lahke — veelgi vastikum. Mõne aasta pärast oleksin demoraliseeritud, pooleldi invaliid, närvid viletsad, eetiline tunne minetatud, liiga tõnts, et loogiliselt mõelda, ja naine sünnitaks üha sagedamini — rõõmuks Palisandrile. Ja mida ma endast oma perekonnaga siis kujutaksin? Puhast kulda Palisandri-taolistele.

Nii siis und ei olnud kuigi kauaks, osutid veel ikka ühe-teistkümmel. Leppisime õhtul Hildaga kokku, et ta laseb homme raseduse katkestada, kuid nüüd oleks hingest nagu midagi välja kistud. Pean mööda tuba käima, käima...

Läksin naise aseme juurde, et teda äratada, kuid temagi ei maganud. Kummardusin ta aseme ette ja ütlesin, et oleks ehk siiski parem sünnitamise juurde jääda. Ta nägu oli kahvatu, silmanurgast puged pisar välja ja hakkas veerema. Ja ta peaaegu luksus:

„Oh ei, olen ta juba mõttes surmanud — milleks? kellele?“

Kell lõi kaksteist, pool üks, lõi üks... unest ei juttugi. Mõtlesin, et loode on ema kõveruses viimast ööd. Poiss või tüdruk? Emal oli tütre jaoks nimigi valmis. Naine

magas raskesti, läbi une midagi ümisedes. Kui kell lõi pool kaks, tõusin uuesti üles. Ja niipea kui olin tule võtnud, sõitis auto õue, peatus, sõiduki uks löödi valla ja keegi jooksis akna taha koputama. Läksin välja, lamp käes. Uksele ilmus punetava jumega, kuid hallipäine vanahärra. Auväärt elumees oli eksiteel — restorani on siit veel kilomeeter maad. Majanduskriisi aasta! Lõin ukse ta nina all kinni, vabisesin vastikusest. Tulin tuppa ja varsti pidin jälle mõtlema, et loode on ema üsas, seal tema kõveruses viimast ööd. Võiksin ükskord kes teab kuidas armastada, kui inimlikul õnnel ei lasuks raha needus. Ja siis tulid teistsugused mõtted. Kas abort õnnestub? Kui ei õnnestu, mis siis Hildast saab? Kaotan tema. Või kui see õnnestub, aga avalikuks tuleb? Kas siis karistus tabab õiget süüdlast? Muidugi mitte, kurjategija jääb karistamata. Aga miks advokaat ei suvatse säärast kaitsekõnet pidada, mis kohtuniku silmad avaks? Kelle käsul ta toimib, see kohtunik? Ja kas ta nõnda pole ise üks lüli kuritegude ahelas, mille raskuse all lagastub kogu ühiskonna moraal ja eetika?

Õues sajab ja mina ei saa und.

MINU NUGA

Lindude siristamine ja päike, mis kohe tõustes hakkas
Laknast sisse paistma, äratasid aedniku varakult. Kui
puud olid veel raagus, paistis siia linna siluett, kuid nüüd
oli kaugem väljavaade nagu rohelise eesriide taga peidus.
Loodus ärkas ja puhkes nagu alati, kuid tänavu ei tund-
nud aednik Oks sellest niisugust rõõmsat ärevust nagu
endistel aastatel. Tõsi küll, uni jättis ta nüüdki varakult
maha ja siis ta ei tahtnud enam toas aega viita, kuid
just välja oma hoolealuste juurde minnes valdas teda
mingi tuim nõrdimus. Polnud veel viga, kui ta kasvu-
majas ja lavade juures käis. Siin oli veel, mida armas-
tusega vaadata, kuid ainus pilk suurtele juurviljapõldu-
dele tegi ta süngeks. Talle meenus kohe Bergmann,
roosakas hauptmann, kes ülemvalitsejana korda paar
nädalas kohale sõitis ja end siin-seal põldude vahel harki
ajas, et röökivalt sõimama hakata. Kasvumaja ja lavade
juurde ta ei tulnud, seal ta oli pime, ei teadnud midagi,
kuid põldudel armastas ta oma tarkust näidata ja kär-
kida. Nagu ei oleks aednik Oks ise teadnud, kuidas juur-
vilja kasvatatakse, nagu ei oleks Oks teadnud, milliseid
tulemusi annab juurvilja kasvatamine eelmise aasta lahjal
rukkikõrrel. Kohapealne valitseja ei osanud saksa keelt,
Oks oskas, kuid ei rääkinud. Ja ülemvalitseja oli häda

sunnil õppinud ära ainsa eestikeelse lause. Seda oli ta liiga sageli kuulnud korratavat.

„Ei ole, ei ole,“ ütles Bergmann sõimu sekka osatavalt, tänitavalt, vihaselt. Ei ole sütt, ei ole rauda, ei ole nahka, ei ole petrooleumi, ei ole aega. Bergmann arvas, et see on süüdistus, etteheide ja — jumal hoidku — teinekord võib-olla isegi pilge tema pihta. Ja ta ei sallinud seda sõna, ei kannatanud, ei seedinud. Ta oleks meeleldi kogu eesti keele maa pealt ära hävitanud, et seda tema arva-tes lollakat sõna, selle kõlaga mitte kuulda. Seni võis ta ainult vihastada ja sõimata, lohutades end mõttega, et tuleb seegi aeg, mil see rahvas, see kangekaelne tõug ja ta keel hävitatakse — mil mõõga võit muudetakse rassi võiduks. Valitseja asjas oli ta juba ringi vaadanud, et saaks säärase mehe, kes räägiks „riigikeelt“, kes ei vahiks otsa ega kordaks nagu papagoi: „Ei ole!“ Miks see praegune seda vastikut sõna lallutabki, kui ta ei mõista ega saa aru. Aga küllap mõistab, kuid ei taha rääkida.

Aednik Oksal oli nüüd oma keeleoskuse varjamisega raskem. Ühel päeval, kui talle liialt pinna kallale kiputi, ei suutnud ta ennast enam hoida, pidi vihastama ja ütleva saksa keeles, et ega tema ometi üksinda kümnel hektaaril hakka kitkuma. Või mis nad mõtlevad!

Pandagu siis naised tööle! oli Bergmann karjunud. Ta oli tänagi siin ühte lokitud prouat näinud, miks ei panda teda tööle. Õnneks oli vastus saksakeelne ja härra ülemvalitsejal ei tarvitsenud liigne kord kuulda vastikut „ei ole“.

„Noh, siis vangid, ma saadan teile vangid,“ oli ta sellele vastanud. „Ma saadan teile mustlased. Kui palju teil neid tarvis on — sada, kakssada või rohkem?“

Sellele hauptmannist ülemvalitseja lubadusele, mis oli siiski rohkem ähvardusena kõlanud, mõtleski aednik Oks varahommikul ärgates. Läheks aeda, astuks kasvumajja ja tunneks rõõmu oma hoolealustest, kuid nüüd mõtle hoopis teistele asjadele. Kui ei saada mustlasi, on paha, aga kui saadab, võib-olla siis on veelgi halvem. Liati kui neid talle tõesti tükk sada kaela saadetakse. Kas tema, Oks, ei pea siis alati nende kannul olema, kupjaks muutuma selle asemel, et olla kasvataja, heasüdamlik ja rõõmsameelne, nagu see oli ta loomusele kohane ja nagu ta oli harjunud töötama, õpetades ja juhatades.

Kuid Oks ei uskunud ikka veel, et Bergmann oma ähvarduse teostab. Juba vara hommikul istus ta aia-värvasse, päikesepaistele ja jäi ootama. Mõisa teised ametimehed, puusepp ja sepp, läksid igal hommikul siit mööda. Sepp oli sünge mees, ja peale alatiselt ta kannul lonkiva väikese musta koerakese teadis vahest veel ainult Oks, kuivõrd hea süda on sel süngeilmelisel mehel.

„Noh,“ ütles sepp täna naeratades, „sa ootad vist mustlasi.“

„Ootan, aga on's neist mulle rõõmu?“ vastas Oks.

„Kas sina oled sütt saanud?“

„Ei ole.“

„Noh, näed, kuidas sa siis töötad?“ vastas Oks.

„Mustlastega on kergem kui söega,“ vastas sepp.

„Mustlasi on kergem saada ja võtta — nad ei maksa ju midagi.“

Ja just nagu sepa sõnade peale hakkaski linna poolt läbi võsastiku kulgevalt teelt kostma kärarikka seltskonna lähenemist. Oli kuulda naiste ja laste hääli, ning kära järgi otsustades võis neid tõesti ligi sada olla. Viimaks tuli voor põõsastikust nähtavale ja see oli silmadele nii-

sama kirev kui kõrvadele kärarikas. Kõige ees tuli vana-
poolne ja suur naine punases pluusis ja rohelises seeli-
kus, mis oli nii maailmatu lai ja pikk, et selle alla oleks
võinud vabalt peita kümmekond temale järgnevat vangi,
kes olid lapseohtu noorukesed. Siis tuli salgast eraldi üks
vanamees, kes vaatas vaikselt enda ette maha, temale
järgnesid mõned nooremad naised ja paar tütarlast ning
veel mõned lapsed. Kõige järel käis noor omakaitselane,
püss rihmaga õlal. Nad jõudsid aiavärvasse ja peatusid.
Suur naine võttis kohe kusagilt seelikuvoltide vahelt
piibu ja pistis selle tühjalt suhu, mispeale eraldi astunud
vanamees kuidagi nukralt naeratas ja ohkas.

„Kui palju teid tuli?“ küsis Oks.

„Kakskümmend viis tükki,“ vastas valvur kärmelt.

Oks luges ja ütles siis:

„Jah, kakskümmend viis hinge, aga kui paljud nendest
siis tööle hakkavad?“

„Kõik,“ vastas valvur.

„Mis kõik?“ küsis Oks.

„Noh, kõik, pane aga tööle.“

„Kümme nendest on alles lapsed,“ vastas Oks äges-
tudes.

„Aus mees oled,“ ütles vana naine piibuga, ja just nagu
julgest saades Oksa arvatavast aususest, võttis ta piibu
suust ja küsis tubakat.

„Sina ei tea midagi, sina pea suu,“ käratas talle valvur.

„Ära sõima naist,“ ütles Oks ja ulatas eidele tubaka-
koti.

„Raisale veel!“ ütles valvur, kuid teistes mustlastes
tekitas Oksa kaitsev sõna võidurikast elevust. Nad vaata-
sid valvurile ja vaatasid Oksale, esimesele hukkamõist-
valt, teisele kiitvalt. Seda nägi Oks, ja see ei jäänud

nägemata ka valvurile, kes selles distsipliinirikumist nägi ja solvus.

„Mis te seletate,“ ütles ta. „Pange tööle, kui tööd on, ja kui pole, viin tagasi!“

„Töö ei ole veel alanud,“ ütles Oks rahulikult, ja mustlastest kes võttis istet, kes jooksis kaevule, kes poetus töölistmajja. Kui valitseja pisut hiljem kohale ilmus, olid nad peaaegu kõik laiali valgunud. Nende seisukord oli haletsemisväärset vilet, kuid nende enestega polnud ka just kerge toime tulla.

„Ülemvalitseja vist mõtleb, et meil on lastekodu,“ ütles Oks, kui mustlased jälle koos olid. Kuid valitseja oli teisel arvamisel. Ta pöördus mustlaste poole ja ütles:

„Täna saate jahuputru, täna leiba ei ole. Homme saate leiba. Ja seda ma ütlen — kes tööd ei viitsi teha, see puuakse üles. Eile oli Kullaveres kaks mustlast üles poodud, pealegi veel ühe kõie otsa. Vaadake ette, et siin seda ei juhtuks. Valetada ei tohi, varastada ei tohi, vastu rääkida ei tohi, ja kui hobuseid näete, siis parem pigistage juba silmad kinni — see on surmapatt.“

Oks naeratas endamisi ja mõtles, kuidas neid õnnetuid inimesi õieti kohelda. Puua, ähvardada ja näljutada — sellega ei jõuta kaugele, kuigi need inimesed siin peale vanaeide, kes oma laias seelikus rahulikult edasi istus, näisid uskuvat kõike seda, mis valitseja rääkis. Vanamehe silmad olid täis hirmu ja ta vaatas ikka maha, ainult vahete-vahel pilgul põgusalt lastes ringi käia.

„Noh, läki siis,“ ütles Oks püsti tõustes. Ta ei teadnud, kuidas mustlastega vestlust alustada, ja vaikis, kogu aeg ees minnes. Jõudnud vagude juurde, mis vajasisid kitkumist, küsis ta mustlastelt, kas keegi nendest on varem põllutööd teinud.

„Mina olen,“ vastas üks keskealine naine Oksale ootamatult. „Olen kõiki põllutöid teinud ja olen ka kitkunud.“

„Tubli, tubli!“ vastas Oks.

„Meie kõik oleme tööd teinud,“ ruttas nüüd vanaeit kinnitama. „Kõik, kõik, härra, meie kõik.“

„Hea küll,“ ütles Oks, ja pöördudes keskealise poole, küsis: „Kus te siis varem töötasite?“

„Taludes,“ vastas naine. „Niikaua kui sakslased ära viisid.“

„Teie tegite seal tööd, ja nad viisid teid ära?“ ütles Oks.

„Meilt kõigilt võeti ära, kõik võeti ära,“ hüüdsid mustlased läbisegi, nagu näeksid nad Oksas inimest, kes saaks neid aidata. See arvamine tekkis võib-olla sellest, et Oks kuulas neid heatahtlikult, ei hakanud neid parastama, millega nad olid harjunud. Isegi vanamees virgus, ta ütles: „Minult võeti hobune ära, ja vanker ka.“

„Mustlased pidasid sigu,“ ütles vanaeit. „Sigade pärast meid laagrisse pandigi. Öhtul tuldi järele, viidi kõik kinni, aga teisel päeval, kui hakati varandust üles kirjutama, ei olnud ühelgi mustlasel enam sigu.“

„Hobuste pärast ka, ja vankrite pärast,“ täiendas vanamees. „Meie mehed käisid kõik tööl, metsaski töötasid, aga korraga tuldi järele ja viidi laagrisse, lapsed, haiged ja vanakesed.“

Nad kaebasid ja kurtsid, ja neil näis olevat heameel ainult sellestki, et Oks neid heatahtlikult kuulas. Kuid mis aitas Oksa heatahtlikkus, kui ta teadis, et neid tööpäevadelgi halvasti toidetakse, kui kogu meelevald nende üle kuulus ikkagi valvurile ja mitte temale. Tema omalt poolt võis neid ainult nagu inimesi kohelda, öeldes neile mõne sõbraliku sõna. Kuid kas ta sedagi võis? Ta ei

tundnud seda rahvast ega selle hoiakut. Võib-olla olid nad tõepoolest parandamatud, kellega ilma sõimuta ja ähvarduseta on raske läbi saada. Kuid ometi ajas nende halbade kalhtluste kõrval end sirgu optimistlikum tunne. See tunne ütles, et nendes loodusinimestes on väga palju last, lapseusku ja lootusi. Hea pilk ja sõbralik sõna valandasid neis juba rõõmu. Ja Oks, jaganud kõigile kätte oma vao, läks ära rahuliku südamega.

Järgnevatel päevadel tegid mustlased tööd tujukalt. Mõni nendest töötas hoolega, mõni tõttas ja ruttas. Oks neid ei sundinud, ei laitnud ega kiitnud, vaid jagas neile kannatlikult õpetusi. Mõnikord, kui ta tuli põllule, leidis ta mustlased istumas.

„Noh, puhake,“ ütles ta niisugusel juhul ja istus nende sekka, hakkas nendega kõnelema, soovis, et mõni nendest laulaks, ja tuletas neile meelde nende laagrielu vabaduses.

„Kui ükskord saate vabaks, siis tulen ka mina teie juurde elama,“ ütles Oks.

„Tule, tule!“ hüüdsid nooremad mustlased vaimustatult, kuid kaks vana vangutasid pead — nad ei uskunud, et nad enam vabaks saavad.

„Aga mis sa arvad,“ küsis vanamees, „kas me enam vabaks saame? Sina loed lehti, tead rohkem kui meie.“

„Meie ei kuule ega tea mitte midagi,“ ütles vanaeit.

„Ajalehest ei ole seda lugeda,“ vastas Oks, „kuid ma arvan, et te siiski vabaks saate.“

„Aus mees oled,“ ütles vanaeit seekord jälle.

„Jah,“ ütles vanamees, „aga kui kaua see kõik kestab — meie sureme enne ära; meie lapsed on haiged, surm läheb neile suust sisse.“

Harilikult öeldi neile, kui nad kurtma hakkasid, et vaadaku nad üksteisel kätt, pangu üksteisele kaarte välja

ja ennustagu nüüd iseendi saatust. Teistele teadsite kuulutada, iseendile ei oska — petised, kelmid, paras teile. Aidamees, kes neile lõunaks leiba jagas, oli neid alles eelmisel päeval hurjutanud ja mõnitanud.

Oks sellele ei läinud, ta kuulas neid mõtlikult ja osavõtlikult, katsus mõista ja lootusi anda. Ja nemad hakkasid teda ikka rohkem ja rohkem usaldama, ikka rohkem hakkasid nad talle kurtma oma häda. Kui Oks juhtus mõnikord linna minema ja jäi sinna pooleks päevaks, valdas mustlasi ärevus. Niisugustel puhkudel oli neil valvuriga ja valitsejaga tegemist rohkem kui muidu. Ja iga kord, kui Oks tagasi tuli, oli juhtunud mingi arusaamatus; neid oli jälle sõimatud ja nad tegid tööd vastu tahtmist, hooletult ja isekeskis riidu minnes. Ja Oks pidi siis palju vaeva nägema, et neile selgeks teha, kuivõrd ebatahk on neil isekeskis sellepärast riidu minna, et tema, Oks, neile sõbralik on. Tema on sõbralik sellepärast, et ta teisiti ei saa; aga temal ei ole võimu, et teisi keelata, teistele aru pähe panna.

„Meie tegime palju tööd, kui sina linnas olid,“ ütles vanaeit laias seelikus, „kuid tema tuli siia ja hakkas vanduma. Laisklete, kuradid, — üles puua, üles puua!“

„Sõimama hakkas sellepärast,“ ütles vanamees, „et lapsuke jäi haigeks. Oli siin põllupeenral kõveras, aga meie tegime tööd rohkem, ka lapse eest.“

Oks nägi isegi, et mustlased vahepeal olid tublisti tööd teinud. Ta vihastas valitseja üle ja veetis kogu pärastlõuna mustlaste juures põllul. Lapse käskis ta kõrvetava päikese käest põõsaste varju viia ja manitses teisi aeglasemalt töötama. Ja mustlased rahunesid; ei rielnud enam isekeskis. Sel päeval hakkas Oks huvi tundma nende keele vastu. Ta õppis ära mõned sõnad, pidas need

meeles, ja järgmisel hommikul, kui nad pärale jõudsid, võis ta nende tervitusele vastata nende eneste keeles. Mustlased sattusid vaimustusse; talle vaadati nagu ven-nale, ja Oks mõtles liigutatult nendele vähestele abinõu-dele, millega ta oli nende sõpruse ja usalduse võitnud.

Saabus juulikuu ja sedamööda august, mis polnud vähem päikesepaisteline ega vähem kuum, kuid tööd aias ei olnud enam nõnda pakilised nagu mõni aeg tagasi. Istutamised olid ammugi unustatud, umbrohostki oli kui-dagi võitu saadud ja nüüd algas tubakakoristamine. Väikese vana sepapaja taga asuva maja lakka seadis Oks traate. Kui ta sealt ühel päeval alla tuli, oli juba lõunaaeg ja mustlased olid nagu harilikult istet võtnud heinamaal kahe suure kase varjus. Parajasti oli lõppe-nud leivajagamine, ja sedapuhku nii õnnetult, et vana-mees oli ilma jäänud. Kogu mustlaspere oli häiritud; kui nad harilikult kõnelesid eesti keelt, siis ärritatuna läksid nad mustlaskeelele üle. Vanamees oli ilmselt õnnetuna vaikne, seda rohkem aga käratsesid teised. Kes varas-tas? Või kas varastaski keegi nendest? Võib olla, et aidameeski tahtis neid tüssata. Nad näisid üksteist vastas-tikku süüdistavat, üksteiselt selgust nõutavat, ja kui nad samal ajal nägid Oksa, siis hakkasid nad teda hüüdma.

„Tule, tee õigust, tee õigust!“ hüüdsid nad läbisegi. Kõik nad olid püsti, žestikuleerisid ja käratsesid, ainult üks tütarlaps ei lasknud juhtunust oma rahu ega vääri-kust segada. Ta oli noor ja teda võis täie õigusega nime-tada kaunitariks.

Leivaportsjon oli väike, ja Oks ei imestanud põrmugi, et nad olid ärritatud. Kuid teda ei imestanud seegi, et nad leiva kõrvaldamises kippusid aidameest süüdistama. Aidamees ei vajanud leiba, kuid ta vihkas mustlasi

ja võis selleks, et neid kiusata, sedapuhku mõne ilma jätta.

„Nii siis vana jäi ilma,“ ütles Oks, ära kuulanud mitme-häälelise seletuse.

„Kuradi närud, jah,“ ütles aidamees oma pikka nina õiglas vihas siia-sinna pöörates. Ta oli täis tulist viha, oleks mustlastele kas või käsitsi kallale läinud ja oleks meeeldi soovinud, et nüüd ka Oks oleks vihastanud, mustlasi söimama hakanud, neid vargaiks ja silmamoondajaiiks nimetades. Kuid Oks oli kaugel sellest. Muidugi, mõtles ta, pole sugugi võimatu, et keegi mustlastest leivatüki ära näppas, kuid oleks suur närusus nälgitud inimesi selle eest söimama hakata. Ja pealegi oli temal ka mõningaid kahtlustusi aidamehe vastu.

„Võib-olla sa eksisid lugemisega?“ küsis ta aidamehelt.

„Ah, sina siis arvad ka, et mina varastan nende suutäisi,“ kisendas aidamees raevunult.

„Ma pole öelnud, et sa varastasid,“ vastas Oks põlgusega selle väiklase viha vastu, mida ta aidamehes nägi.

„Ma ütlesin ainult, et sa võisid eksida.“

„Meie ei ole kahte leivatükki saanud,“ hüüdsid mustlased üksteise võidu. „Otsige meid läbi, otsige läbi.“ Ning siis tulidki nad nagu kokkuräägitult ja laotasid oma kompsud ning kaltsud Oksa ja aidamehe ette murule, kisades ja käsi laotades, kuna vanamees lõi endale vastu katmata rinna, ausõnaga kinnitades, et tema pole leiba näinud. Ainult neiu, kes ennist istus, jäi nüüdki istuma ja Oks tundis enesel tema ainitist pilku. Ta oli varemgi näinud, et see pilk vargsi temal peatus, kuid ei olnud sellele tähelepanu omistanud. Nüüd see pilk oli sügav, temale avalikult suunatud, ootav, küsiv ja samal ajal siiski nagu kartlikki, millegipärast kannatav.

„Olgu kuidas on,“ ütles Oks. „Kindel on see, et keegi on jäänud leivata ja et temalegi tuleb nüüd leiba leida.“

„Kust ma võtan!“ karjus aidamees. „Ega mina ei hakka oma moonast vargaid söötma.“

„Mina ei usu, et keegi oleks siin varastanud,“ vastas Oks kõikidele kuuldavalt ja rõhuga.

„Kust ma võtan! Kust ma võtan!“ hädaldas aidamees uuesti.

„Ega ei ole tarviski, ma toon ise,“ ütles Oks kõigest sellest etendusest tüdinenult. Kui ta pisut hiljem tagasi tuli, et vanamehele leiba anda, vaatas neiu maha. Kuid ta ripsmetel ja näol oleks olnud nüüd nagu mingi värin, mida Oks enesele ei osanud seletada. Ta läks ära ega vabanenud muljest, mida tütarlaps temas tekitas. Tütarlaps jäi rahulikuks, kui teised ärritused; kui teised oma kompsud Oksa ees laiali laotasid, jäi ta edasi istuma. Ja miks ta vaatas nõnda pikalt ja tungivalt? Kas ta sellega tahtis olla väarikam kui teised, toetudes oma noorusele ja ilule? Ja sealjuures võib-olla olid temas tekkinud tunded, nagu need ikka tekivad noores hinges. Kas ta armastas ja tahtis, et teine teda ta väarikuse kaudu mõistaks ja tähele paneks? Nõnda mõeldes heitis Oks enesele ette edevust, kuid mõnikord, kui ta mõtted siia-sinna uites ja seletust otsides jõudsid jälle stseeni juurde kaskede all, pidi ta mõtlema hoopis halvemat. Aga mis siis, küsis ta eneselt, kui see kaunitar, kes ennast selle juhtumi kestel kogu küsimusest nõnda väarikalt eemale hoidis, ise oli varas? Selles, et inimene antud tingimustes võis varastada, polnud Oksa arvates midagi imelikku ega võimatut, kuid ometi muutus ta rahutuks, kui mõtles, et vargaks võiks osutada nii noor ja nägus tütarlaps.

Järgnevatel päevadel pühendas Oks tütarlapsele tavalisest rohkem tähelepanu ja kohtas vahete-vahel enesel jälle seda veidi mõistatuslikku pilku. Ja iga kord, kui Oks vastu vaatas, sulgusid neiu laud, pikkamisi, midagi varjates; pilk pöördus kõrvale või maha. Varas! Kas ta varastas? mõtles Oks kasvava rahutusega. Seni olid nad vahetanud ainult tähtsusetuid lauseid, kuid nüüd pärides sai ta teada, et tütarlast nimetati Leidaks. Kui ta tööle minnes püüdis teda kõnetada, jäi Leida sõnakehvaks või ruttas ette, eemaldus ja, olles end teiste vahele poetanud, saatis Oksale jälle neid arglikke ja sügavaid pilke.

Kogu mõistatus lahenes ühel päeval, kui Oks Leida ja vanamehe, kes oli jäänud leivata, teistest eraldas, viies nad enesega kaasa tubakakoristamise juurde.

„Milleks sa just minu välja valisid?“ küsis Leida ootamatult, kui nad tubakalehti murdsid.

„Teadsin sinu nime,“ vastas Oks. „Nime järgi oli hea kutsuda.“

Tütarlaps ei vastanud ja Oks küsis:

„Kas sulle siin ei meeldi?“

„Meeldib küll,“ vastas Leida, vaikis ja jätkas: „Mulle just maantee ääres ei meeldigi, ja ma mõtlesin, et sa jälle tahtsid mulle heameelt teha.“

„Kas ma olen seda kunagi varem teinud?“ küsis Oks.

„Jah,“ vastas neiu.

„Ei tea, millal?“

„Kas tõesti ise ei oska arvata?“

„Ei.“

„Kas siis maksabki rääkida.“

„Räägi ikka.“

„Noh, ma siis ütlen — sel päeval, kui meil leivavargus juhtus.“

„Vargus! Kas sa arvad, et ikka varastati?“

„Jah, varastati.“

„Ja kuidas sain mina sulle heameelt teha? Kas selle leivatükikesega, mis ma vanamehele tõin?“

„Sellega ka,“ ütles Leida. „Aga rohkem sellega, et sa ei uskunud vargust, et sa ei uskunud, et meie varastame.“

„Noh, kuule,“ ütles Oks, „kas sa juba siis vargusest teadsid?“

„Teadsin küll, isegi nägin, kui varastati ja kes varastas — üks meie väikestest poistest.“

„Aga nad ju kõik laotasid oma asjad murule laiali — ega ta vahepeal ei jõudnud leiba alla neelata,“ imestas Oks.

„Leivatükk oli kusagil peidus,“ vastas tüdruk. „Ja kui sa teaksid, kus, siis sa imestaksid veelgi rohkem.“

„Kus ta siis oli?“ küsis Oks.

„Minu räti all.“

„Jaa-jah,“ ütles Oks, „seda ma tõesti poleks uskunud.“

„Sina pidasid meid ausateks inimesteks, ja sellest mul oligi hea meel,“ ütles tüdruk.

„Kui inimesed varastavad niisuguses seisukorras nagu teie, siis pole selles midagi iseäralikku,“ ütles Oks, „aga siiski on selles midagi võõrast — kas te ei mõelnud, et üks teie kaaskannatajaist ilma leivata jääb?“

Oks oli väga tõsine, kuid Leida hakkas naerma.

„Tema ise teadis ka, et tema leivatükk sel päeval ära varastatakse,“ ütles ta varsti. „Meie kõik teadsime. Ja mis sa arvad, kas vanamees oleks siis ilma leivata jäänud, kui ta poleks endale uut leivatükki saanud, kui sina poleks toonud?“

„Aga kuidas siis?“

„Siis ta oleks oma leivatüki ikkagi kätte saanud. Meie kõik, kakskümmend viis mustlast, ja vanamees ise ka, varastasime selle leivatüki ühele lapsele, kes on laagris haige.“

„Nüüd sa teed minule heameelt,“ ütles Oks, kes oli isegi pisut üllatatud.

Oks oli üllatatud ning liigutatud ja peale selle tekkis tema tunnetes mingisugune segadus, millest ta kohe enesele ei mõistnud aru anda. Kellele ta võlgnes tänu, et võis vargusele vaadata säärase lugupidamisega nagu praegu? Ta oli rõõmus ja oleks tahtnud naerda; hingel hakkas kuidagi kerge, kuid sealsamas pidi ta mõtlema viletsusele, millesse inimesed olid paisatud nälgima, kannatama ja surema.

Haige laps, kellele mustlased olid isesugusel kombel varastanud leivatüki, suri kolm päeva pärast seda, kui Leida oli Oksale vargusloost jutustanud. Leida jutustas talle ka lapse surmast. Sel hommikul tulid mustlased tööle nukrutsevaina, nad ei käratsenud ega laulnud, kõnelesid vaikselt ja neil puudus tahe tööd teha. Nagu viimastel päevadel, töötasid nad selgi päeval maantee ääres. Pärast kõrvetavaid augustipäevi olid järsku saabunud pilvised ilmad. Oli jahedam ja loodus oli mõtisklev sügiseaimusest. Üksmeelsed leinameeleolus mustlased tegid sel hommikul põllupeenrale lõkke. Nad olid tujust ära, ja täna nad tõepoolest istusid rohkem tule juures kui tegid tööd. Valvur sõimas ja vandus, kuid sellest peaaegu ei olnudki kasu. Ta oli noor poiss, metsiku loomusega ja taltsutamatu. Mustlased olid juba harjunud ta ähvardustega, kuid hädaohtlikum oli poiss siis, kui ta hakkas tüdrukuid käperdama, sundides või meelitades neid metsa tulema või otse põllul kõikide nähtaval püüdis oma kõlva-

tusi läbi viia. Poisi arvates oli see vapper tegu, ta oli omandanud midagi oma isandate toorusest või nende mõtteviisist, mis selle tooruse vabaks andis, seda õigus-
tas ja ülistas.

Sel mustlastele kurval hommikul istus Oks nendega lõkketule juures ja kuulas nende iseloomustusi valvurist. Oksa juuresolekul ei olnud valvur kunagi sääraseid kalduvusi ilmutanud, ja see oli Oksale uudiseks. Mida ta nüüd kuulis, seda ta varem poleks võinud kujutleda. Kuid vanaeit laias seelikus kinnitas, et alles hiljuti oli ta ühe neiu häbistamisest päästnud ennast vahele heites. Oksas tekkis põlgus, ta võttis oma tuliterava aednikunoa ja hakkas kärsitult keppi vestama. Kui ta oma pilgu tõstis, et näha, kas valvur endiselt maanteekraavis pikutab, nägi ta Leida pilku peatuvat noal. Nende pilgud kohtusid ja siis ütles Leida naeratades:

„Tsuuri!“

„Nuga?“ küsis Oks.

„Jah.“

„Minu nuga?“ küsis Oks.

„Mi tsuuri,“ vastas tüdruk.

Oks vaatas jälle maha, ta ei mõistnud veel, mida tüdruk mõtles. Siis pani ta noa taskusse ja tegi minekut, andes mustlastele nõu valitseja tulekut silmas pidada. Ent kui ta oli lõkke juurest eemaldunud, jooksis Leida talle järele ja sosistas: „Tsuuri!“

Oks naeratas ebalevalt.

„Ainult õhtuni,“ ütles tüdruk.

„Tahad ennast kaitseda?“ küsis Oks.

„Jah, sulle ma ütlen.“

„Hea küll,“ ütles Oks ja nähes, kuidas nuga välgu-
kiirusel tüdruku plusipõue kadus, naeratas uuesti. Tüd-

ruk oli tubli, mis põhjust oli tal tüdrukule oma nuga keelata, kui tüdruk ei tahtnud lasta ennast häbistada. Kuid vaevalt oleks tal vaja seda nuga kasutada; kuigi Leida oli noor ja nägus, ei uskunud Oks, et valvur läheks nii kaugele, hakkaks vägistama. Õhtul andis Leida noa Oksale tagasi, kuid teisel hommikul Oksast mööda minnes sosistas ta jälle:

„Mi tsuuri.“

Möödusid päevad, möödus nädal, ja selle aja jooksul ei juhtunud midagi. Oks tegeles seemnekoristamisega ja tubakakuivatamisega, neil päevil käis ta harva põllul. Juba läheneski augustikuu lõpule, — see oli Oksale alati kõige kaunimaks ja muretumaks aastaajaks aias. Ta sai nüüd vahete-vahel aega istuda ja mõtiskleda. Sõda oli muidugi selle temale nii väärtusliku sisemise rahu lõhestanud, oli palju lõhkunud, vanu rööme purustanud, kuid päikesepaistel istudes õnnestus tal mõningaid kilde sellest vanast röömust kokku korjata ja imetleda ennesõja-aegse inimese nüüd juba tuhmunud nägu.

Ühel niisugusel päeval mõni tund pärast töö algust äratas teda püssipauk põllul. Sellele järgnes kohe kära ja karjumist, kiljumist, mustlasnaiste ja laste hädaldamist. Oksa valdas ärevus. Ta tõusis üles lavaservalt, kus oli istunud, vaatas ringi ja kuulis ärritatud ja hingeldavate häälte lähenemist, nüüd juba selgesti eraldades saksa-keelseid vandesõnu. Vaevalt jõudis Oks veel midagi mõelda, kui ta aia põõsaste vahel nägi küürutõmbununa jooksmas mustlastüdrukut. Tüdruk jooksis kiiresti, langes maha, tõusis ja jooksis uuesti, suundudes vana majakese poole, mille lähedal Oks oli äsja istunud ja mille lakas ta ise nädalapäevad tagasi oli töötanud, asetades tubakaid kuivama. Lakaluuk oli lahti, kuid redel oli maha võetud.

Oks võttis redeli ja asetask selle luugi alla. Silmapiiril ei olnud ühtegi hinge. Oksa süda hakkas metsikult vasardama, kui tüdruk ta juurde jõudis, kogu kehast värisedes nagu haavatud lind. Ta vaatas metsikult ringi, ta käsivars oli määritud verega ja ta hoidis nuga tugevasti käes.

„Tapsin!“ ütles ta hingeldades, Oksa käsivarrest kinni haarates. Oks teadis, mida tüdruk talt lootis — päästmist.

„Mi tsuuri!“ ütles Oks.

Tüdruk laskis noa maha langeda, nägi verd oma käsivarrel ja rinnal ning oli nagu meelt kaotamas.

„Kiiresti,“ ütles Oks, „jookse lakka, peida ennast tubakate taha, ole vait.“

Kui tüdruk oli lakka jõudnud, võttis Oks redeli ja asetask selle uuesti seinale äärde. Kui ta sealjuures kummardus, nägi ta maas tütarlapse kinga, mis oli redelilt maha langenud. Ta mõtles kinga kaevata lavamulda, kuid siis tuli talle parem mõte. Aia taga oli vesine heinamaa, selle taga algas padrik ja mets. Oks võttis kinga ja viskas selle üle aia kaugele heinamaale. Sellega valmis, tundis ta ennast rahunevat ja hakkas lähenevatele häätele vastu minema. Ta ei saanudki kaugele minna, sest aida ees jooksis talle vastu kõigepealt hingeldav valvur, tema kannul tulid mõned sakslased.

„Kas sa nägid? Kuhu ta jooksis?“ küsis valvur.

„Keda? Kes?“ küsis Oks.

„Mustlasenäru — tappis sakslase.“

„Kas tal oli punane seelik?“ küsis Oks.

„Noh, Leida, ikka see . . . ilus tüdruk,“ ähkis valvur.

„Aa!“ ütles Oks venitades ja ennast rahule sundides.

„Siis see oligi tema. Natuke aega tagasi, jah, alles äsja ma tõepoolest nägin midagi punast välgatavat seal heinamaal võsastiku vahel. Näed, jah, just selles suunas.“

„Siis ta, raisk, jooksis metsa,“ ütles valvur, sakslased tema kannul. Oks mõtles, mis teha. Täiesti rahulikult jääda, edasi töötada ja kogu juhtunu suhtes passiivne olla nagu ei sobinud. Jah, kui ta ise poleks olnud asjasse segatud, siis vahest küll, kuid nüüd ta pidi teeskleva mingisugustki huvi, et tüdruk üles leitaks, ja, kui võimalik, otsijaid edasi valejälgedele juhatama. Nüüd jooksis kokku juba mõisarahvastki, naisi ja lapsi ja mõned mehed. Kõik pärisid ja küsisid, keegi ei teadnud veel midagi seletada peale kuulduse, et tüdruk olevat tapnud saksa sõduri. Kuidas ja kus või mis põhjusel see oli juhtunud, seda oleks ta vahest ise kõige rohkem teada tahtnud. Ja kust tulid need teised sakslased, kes valvuriga metsa jooksid?

Ka Oks hakkas metsa poole liikuma, kutsudes kaasa teisigi. Kui nad jõudsid heinamaale, kuhu Oks tüdruku kinga oli visanud, jõudis valitsejagi kohale. Ta oli tulnud põllult, kus mustlased töötasid, ja vandus nii hoogsasti ja hirmsasti, et Oks hulgal ajal ei saanud pärida sündmuse üksikasju, mida ta meeleldi oleks teada tahtnud. Alles pikapeale hakkas valitseja rääkima:

„Ma tulin eemalt, kuulsin, et tüdruk kiljub — rabeldi põllul... aga korruga muutub järeleandlikuks, naeratab, laseb enesel ümbert kinni võtta ja metsa viia, põõsaste varju. Ja seal siis, keegi ei teadnudki, lõi noa parajal ajal kõrisse, nagu seale... Jäid kauaks, ja siis nähti, et tüdruk jookseb juba õige kaugel; kui mindi vaatama, leiti sakslane oma veres korisemas.“

„Ei lasknud ennast häbistada,“ ütles Oks.

Valitseja küsis: „Aga kas sa nägid, et ta siia poole jooksis?“

„Selgesti nägin,“ vastas Oks ja vaatas kogu aeg pingu-

tatult maha. Viimaks leidis ta mustlastüdruku viltutallatud kinga kahe mätta vahelt, konts püsti.

„Mis see on?“ hüüdis ta juba eemalt.

„King!“ vastas valitseja. „Tüdruku king. Noh, pole kahtlust, et ta metsa jooksis.“

Nüüd polnud kellelgi enam kahtlust, et „kurjategijat“ tuleb metsast otsida. Ainult kuri juhus oleks võinud avastada ta tõelise peidukoha, kuid seda juhust ei tulnud ja Oks varjas ning söötis tüdrukut kaks nädalat tubakate taga maja lakas. Lisaks tubakatele viis ta sinna terve hulga lavamatte ja hoolitses, et keegi peale tema oma jalga sinna ei saanud tõsta, lukustades lakaluugi varaste kartusel, nagu ta ise ütles.

Kui nõukogude tankid linna sõitsid, tuli tüdrukul hulk aega käimist harjutada. Kuid mitte ainult sellepoolest ei olnud ta nagu laps; lapsena tundis ta ennast ka selle röömu pärast, mis sel selgel septembripäeval kogu ta olemust valdas.

Kui nüüd Oks vahete-vahel oma mustlastüdrukut näeb, rahvamurrus, tänaval või turul, siis ei ütle nad teineteisele tere, vaid tervitavad omamoodi. Neil on selleks oma sõna, mis on täis mälestusi, ohte ja kindlat sõprust.

„Mi tsuuri!“ hüüavad nad vastastikku ja viipavad käega. Mi tsuuri! Nende jaoks oleks selles sõnas nagu seda soojust, mida me tunneme inimest armastades.

ÕNNESTUNUD KÜLV

Demobiliseeritud seersant Juljus Noor tuli kohale siis, kui lumi oli juba maas. Seda ei olnud küll palju, konarati oli läbi lume tunda, kuid maa oli raudkõva ja Juljus Noor ei saanud rahuldada oma uudishimu mullastu suhtes. Sellal aga, kui Hallisalu sovhoosis saaki koristati, ja hiljemgi veel, kui põldudel teostati sügisküünde ja aias mullatöid, oli tema alles armees. Tal polnud siis veel aimugi sellest punasest härrastemajast, milles ta nüüd elas, alustades uuesti oma eraelu. Veel praegugi oli veidi imelik ja võõrastav — tema oli nagu ikkagi veel punaarmeelane, kuna teised, kes polnud armees teeninud ja kellega ta nüüd ühise katuse all elas, olid need õiged eraisikud.

Nelja aasta eest, kui ta mobiliseeriti, oli ta aednik. Nüüd oli ta jällegi seda, ent nüüd kõlas aedniku nimi ta kõrvus kuidagi võõralt ja uudset, tekitas rõõmu, kuid ühtlasi ebalemistki, usumatust, kas ta seda enam suudab olla, kas ta selleks kõlbab. Polnud võimalik, et ta rindel viibitud aastate kestel oleks unustanud oma teadmised ja oskuse, oma kogemuste rikkaliku pagasi. Ei, selles Juljus Noor ei kahelnud ja selles küsimus ei seisnudki.

Et rakendada oma teadmisi ja kogemusi, selleks vajas iga hea aednik oma töö vastu armastust ja hoolt. Mui-

dugi oli see nõue kehtiv teistelgi aladel, kuid Juljus Noor uskus, et aednik peab olema oma töösse armunud kui nii mõnigi teine ametimees. Seda oli talle räägitud varakult, selle mõttega oli ta harjunud. Et vältida külma-
kahjustusi ja võidelda kahjurite leegionidega, selleks oli vaja eriliselt teritatud valvemeelt, une-erksust ja muret.

Neid omadusi polnud võimalik õppida, need pidid arenema ja kasvama. Kas olid tingimused seda laadi omaduste arenemiseks sõja-aastatel soodsad olnud? Ning kas temal, Juljus Noorel, jätkub nüüd veel küllaldasel määral seda andumuslikku huvi oma töö vastu?

Ta oli näinud teisi kannatamas, oli ise kannatanud, oli marssinud läbi purustatud linnade ja asulate, oli näinud tapmist ja suremist, oli kogunud mitme aasta kestel põletavat viha nagu igapäevast leiba, et tiivustada oma võitlust fašistlike sissetungijate vastu.

Nüüd, kui ta jälle oli aednik, meenus talle mõnikord meelehärm, mida ta oli tundnud kunagi rahuajal, kui mõne väikese külvikastikesega juhtus äpardus, kui kass oli juhtunud selles kraapima, sinna mõne jäljekese tegema. Kuidas seegi oli tuju rikkunud, kui hiired olid söönud külvikastist mõne kurgi- või meloniseemne! Need väikesed pahandused tundusid nüüd ajakaugetena, kuid ta teadis, millest ta meelehärm siis tekkis — need riivasid seda püha tunnet, mida ta töö vastu tundis. Kuid millisel võrdlematul hulgal olid nõudnud tööd need linnad ja asulad, mis vaenlane oli purustanud! Ja millisel määral see kõik oli vapustanud iga üksiku ja kogu rahva hinge! See oli kirjeldamatu kuritöö, mille eest tuli vaenlast põlata ja vihata. Kui Juljus Noor sellele mõtles, ei suutnud ta uskuda, et ta on jälle aednik. Hakkas eba-
lema ja kartis, kas ta sõrmedes elustub endine südamest

tulev hellus, see iseäralik tundelisuus, millega ta hapra ja noore taimekese tõstis külvikastist ja paigutas avaramasse mulda.

Säärased kartused ja seda laadi ebalemine moodustasidki ta esimeste kuude pörkeveere. Mõte nagu ei suutnud läbi murda sellest, mis teda eraldas tööst, armastusest töö vastu. Pörkeveer! Kas temasuguse rinde-mehe jaoks oli üldse olemas niisugust mõistet? See tundus uskumatuna, kuid ometi see vahete-vahel oli nõnda. Ja võib-olla just selletõttu, et see nõnda oli, tunduski Juljus Noorele talvine rahu piinavana. Lumi kattis maad, kattis katuseid, kattis mesipuid, marjaaeda, ja Juljus Noor oli oma murega nagu kuldnokk, kes on jõudnud päralt liiga vara ega jõua ära oodata, kuni maa paljaks läheb.

Juljus Noor ootas kevadet, et näha maad ja tunda mulla värskaid lõhnasid, vabaneda ebalemisest, kui teda aednikuks hüüti ja ta ise kahtlema hakkas, kas ta oma ülesannetega rahuldavalt toime tuleb.

Noor naisagronoom püüdis teda tutvustada kohalike kasvutingimustega, mullastu olukorraga. Lavamullad vajasisid uuendamist, need olid vananenud, olid kergeks ja liiga sõredaks jäänud. Komposti soetamise võimalused olid head, pargist sai lehti ja kohati leidis heinamaid ning kraavikaldaid, kust sai päris häid mättaid. Juljus Noor kuulas kõike seda huviga, ta fantaasia elustus, kuid ta oleks tahtnud ise neid mättaid katsuda, sõrmede vahel murendada.

Ta vaatas üle lavaraamid, mis vajasisid põhjalikku parandamist, ja veendus, et peaaegu sugugi ei olnud lava-raame. Lühikestel talvepäevadel ta parandaski lava-raame. Ning oma töö kohale kummardudes ja klaasi lõigates ta esimestel päevadel sageli nagu komistas, jäi

mõttesse, pidi korduvalt küsima, kas see on siis ikkagi tõsi, et ta on jälle aednik. Mõnikord oli see nagu liiga suur õnn selleks, et seda uskuda, kuid vahel kartis ta, et ei vääri seda nimetust.

„Seltsimees aednik,“ ütles talle direktor. „Seltsimees aednik,“ ütles naisagronoom. Ja kumbki nendest ei näinud põrmugi kahtlevat selles. Ainult Juljus Noor ise kahtles. Mõnikord see kahtlus kasvas koguni nii suureks, et ta arvas end teisi petvat. Vahel need kahtlused olid seotud mälestustega seltsimeestest armees. Oli ju seal inimesi väga mitmesugustelt kutsealadelt. Kas nad kõik asusid oma endiste tööpinkide juurde? Kas nad kõik tulid koju? Kaugeltki mitte. Miks Juljus Noor ei pidanudki siis mõnikord imestama, et see, kes nüüd parandab lavaraame, on ikka tõesti Juljus Noor.

Kuid ükskõik mis ka oleks Juljus Noort tema uuest elust, miljööst ja inimestest eraldanud, ta teadis väga hästi, et iga töö, iga liigutus, mis ta siin tegi, iga viljakas mõte ja korraldus lähendas teda uuesti rahuaegsetele oludele, ta endisele kutsealale.

Päev, mil direktor teatas, et on pärale jõudnud suurem kogus õunapuuseemneid, kujunes talle suureks pidupäevaks. Need olid esimesed seemned pärast sõda, mida ta käsitas. Neis uinus elu, suur ilus tulevik, mille tema pidi äratama. Tõsi küll, selle külvi oleks pidanud teostama juba sügisel, kuid nüüdki sai sellest puudusest üle stratiifitseerimisega. Puusepp Maadema, vana mees, prillid ninal, tuli kohale ja hakkas kaste valmistama, kuna Juljus Noor sai abilise, kellega liivaugule sõitis. Päev oli pilvine ja karm, kuid sellest hoolimata viibisid aednik Noore mõtted sel päeval kevade ja päikesepaiste juures. Oma abilist, kuueistkümne-aastast poissi, oli ta seni

ainult eemalt näinud, nüüd too istus tema kõrval täiskasvanu palitus ja juhtis hobust. Ta näis pisut külmetavat, kuid ta vilkad silmad ja krae vahelt väljaulatuv ninats eeldasid suuremat jutukust.

„Siin on suvel vist ilus,“ alustas Juljus Noor esimesena.

„Jah, ega viga ole,“ vastas poiss. „Seal metsas, näed, on kiik, ja suplemas käisime jões.“

„Kas kala ka on?“

„Vähevõitu, aga vahel ikka sai.“

„Jõge ma veel ei ole näinud,“ ütles Juljus Noor.

„See,“ vastas poiss, „jookseb sealt... siirupivabriku juurest läbi.“

„Kas elad juba ammu siin?“

„Ei, ammu ei ela. Sel talvel saab kaks aastat täis.“

Juljus Noor oleks tahtnud küsida, kus poiss varem elas, kust ta siia tuli ja mis ta suvel tegi, aga kui ta vaatas lumist lagendikku, meenusid talle sõja karmid talved. Olid rasked, katsumusrohked ajad! Tuhandeid kilomeetreid tuli vaenlast tagasi suruda, tuli teda rünnata ja nõrgestada, nõrgestada ja hävitada. Ja lõppeks kroonis kõiki neid katsumusi ja pingutusi võit. Jah, nüüd oli sõda võidetud, ja tema on eraelus, on jälle oma armastatud kutsealal tegev. Ning korraga tundus jälle kuidagi uskumatuna, et ta praegu sõidab liivaaugule aednikuna, et ta vajab liiva seemnete stratifitseerimiseks.

„Läinud talvel sai veel surmaga maadeldud,“ ütles ta siis ümberringi vaadates. „Ajasin sakslasi Berliini poole.“

„Seda oligi tarvis,“ ütles poiss. „Kahe aasta eest me elasime isaga Narvas. Kui sakslased linna olid hävitanud, peitsime meie endid vana kindluse maa-alustesse käikudesse, tahtsime oodata teid, punaväelasi, kuid fašistid ajasid meid sealt välja, ähvardasid mahalaskmisega.“

„Kaotasid oma kodu, oled siis sõjapõgenik,“ ütles Juljus Noor.

„Isaga kahekesi,“ vastas poiss. Ta vaikis, oleks nagu ennast raputanud ja lausus:

„Liivaauk on vist täis tuisanud.“

„Küllap ta seda ehk ongi, aga pole viga,“ ütles Juljus Noor. „Kaevame lahti.“

Poisil oli külm, ja liivaaugule jõudes hakkas ta hoogsalt kaevama. Kui ta oli juba sooja saanud, lükkas ta mütsi hakkajana kuklasse ja vaatas Noorele usaldavalt, küsides kuidagi täismehelikult:

„Mis sa liivaga tegema hakkad?“

„Oo, poja,“ vastas Juljus Noor naeratades, „aednikkudel on talvel sagedasti liiva tarvis. Sa nüüd küll vaatad mulle niisuguse pilguga otsa, nagu oleksin ma sõjas põrutada saanud, kuid ega ma sind narrida ei taha — täna hakkame külvama.“

„Külvama! Mida?“ küsis poiss ilmega, nagu teeks talle kogu asi praegu nalja.

„Õunapuid,“ vastas aednik Noor. Poiss vaikis ja Noor jätkas: „Õieti see pole küll külv, vaid seemne ettevalmistus külviks. Kui me nüüd seemned segame liivaga ja laseme neil külmuda, siis on see peaaegu niisama hea, kui oleksime sügisel külvanud. Sügisel meil ei olnud veel seemneid, kevadel aga õunapuid ei tohi külvata, kui seeme pole ette valmistatud. Sedamoodi me võidame terve aasta.“

„Ah sedamoodi,“ ütles poiss.

„Jah, me asutame nüüd siia suure aia, istutame tuhandeid õunapuid.“

„Millal sellest asja saab!“ õhkas poiss.

„Sa mõtled, millal hakkab õunu saama.“

„Nojah.“

„Ära karda, poja, ega see nii väga palju aega ei võtagi. Kui vana sa oled?“

„Kuusteist.“

„Mina olen sinust poole vanem, aga kui sina saad minu vanuseks, siis on sul esimesed õunad ammu peos.“

Nii rääkis aednik Noor ja mõtles ise, et praegu on seemned alles sovhoosi kantseleis kottides ja ootavad stratifitseerimist. Lohutas küll poissi, et kuusteist aastat pole mingi pikk aeg, kuid ise oli kärsitu, ei jõudnud ära oodata kevadet, milleni oli veel aega kõigest mõned kuud. Siiski sellest ajast peale, kui seemned olid stratifitseerimisele pandud, tundis aednik Noor eneses vähem ebalemist. Igakord, kui ta läks läbi külma toa, kus asetsesid seemnekastid, tundis ta rahuldust ja ühes sellega mingit sooja tunnet südames. See, kuigi hetketi südamesse asuv soe tunne oli võimeline kustutama sõja jälgi hinges. Kui oli asunud taastama maju ja tehaseid, siis pidi ka hing taastuma, pidi südagi paranema, sest ka see oli oma-moodi tehas, mida tuli ümber korraldada rahuaegsele tootmisele.

Veel kuu aega tagasi oli ta õhtuti jäänud magama tuimalt või ebamugava tundega oma kohanematuses, kuid nüüd võis ta lumme ja tuisku mattunud majas enne uinumist tundide viisi lebada ärkvel, käed pea all või põsk vastu sooja patja, ja unistada ning mõelda kevadistest töödest päikesepaistelises aias. Elav fantaasia, mis ruttab ette ja tekitab janule sarnlevat kärsitust, elav kujutlusvõime, mis tekitab armastust töö vastu, on elu eeltöö inimeses, on sissejuhatuseks paljudele peatükkidele õnnest.

Iga päev tõstis ta uusi lavaraame parandatuna kõrvale

ja igal õhtul tundis ta järjest suuremat rahuldust, järjest soojemat kujutlusvõimet. Kui ta tuligi väljast, lähenes läbi tuisu ja talvise halli hämaruse majale, mis nüüd oli ta kodu, siis polnud see enam mingi hingetu kivimürakas nagu varem, vaid ruum, milles tuksus ta enese süda. Seal olid sajad tuhanded seemned ja iga üksik nendest kätkes endas valguse poole tungleva võraga puud, õilmitsevat ja viljakandvat elu.

Kuid majale väljast lähenedes või oma asemel pikutades mõtles ta veel millelegi muule. Miks nad ütlesid, et väike Alkjas, poiss, kellega ta käis liivaaugul, on raisku läinud ja ulakas. Vana puusepp, heasüdamlik, kuid pessimistlikult elutark, vangutas poisist rääkides aina pead. Tema arvates sellest inimeselapsest ei saanud enam head nahka. Oli ennast ülekäte andnud, ei austanud vanemaid inimesi ega kuulunud nende sõna. Hulkus siin omasugustega ringi ja aina pahanduste peal olidki väljas. Kui muud ette ei sattunud, siis võeti kätte ja lasti õhtul põlluservale või rohuaeda jäetud vaat veest tühjaks. Seda nad siin tegid läinud suvel. Ega paremat ole loota tänavugi. Ei andnud armu kurgilavadele ja olid nagu vaenlased marjaaias. Puusepa arvates maailm oleks nagu esikadu näinud. Olid sakslased siin, ja ta oli siis öelnud, et ega nende upsakus muud ei tähenda kui hukatust nendele endile. Tema ennustus oli nüüd selles asjas täide läinud, aga näe, seda ta siis ei osanudki veel nii hästi näha, nagu praegu näeb, et nad paljudel teistelgi olid elu nahka pannud. Mis saab nüüd sellest väikesest Rein Alkjast, kelle kodu nad nagu paljudel teistelgi väikemeestel olid tuhastanud ja põrmustanud?

Vanal puusepal Maademaal oli õigus, Juljus Noor mõistis vägagi hästi vanamehe meelegibedust.

„Kuid,“ vastas ta, „väikesel Reinul on vähemalt isagi alles. Paljudel sai hukka nii isa kui ema. Ja pealegi võib Rein varsti omaenda jalgadele asuda.“

„Küllap asuks kergemini, kui tal seda isa ei oleks,“ arvas puusepp. „Vana Paul — meie teda siin teisiti ei kutsu — vaatab palgapäeval ainult, kust viina saab. Vaata, õpetab niiviisi veel poisigi jooma, kui ta juba ei joo.“

Must ja hirmus maailm oli see, kuhu vana Maadema oma kustuvate ja ausate silmadega vaatas. Ta võttis oma pahkliku pöidla ja hakkas mõnikord loendama sõdasid, mis olid olnud tema elu ajal, üks kaugemal, teine lähemal. Ei jätkunud ühe käe sõrmedest. Jah, üks olnud neid liiga palju ühe inimpõlve kohta. Ühe inimese seitsmekümnene elu oli korduvalt olnud vapustatud sõjakolemustest...

Ikka veel sadas lund, ikka veel püsis pakane ja ikka veel läks maailm mõnikord niisuguseks tuisumaruliseks, et ei näinud maad ega ilma, kuid ikka sagedamini sumas aednik Noor nüüd mööda lumistunud rohuaeda, vaatles külma-kahjustusest säilinud õunapuid, millest mõned vanad olid täiesti külmakindlaks osutunud, kuna enamik nooremaid veel praegugi mitmesuguste külmast tingitud hädade all kannatas. Sagedamini kui kuskil mujal jäi aednik Noor seisma kasvumaja juures, millest oli peaaegu ainult luukere säilinud. Sõjaajal maha jäetud, oli tuul enamiku selle klaasidest laiali lennutanud. Siin meenusid talle mõningad sõjamõllus purustatud kasvumajad, mida ta juhtus pealetungi-teel nägema.

Praegu oli siiski veel liiga külm, et kasvumaja parandamisele asuda. Oli hea, et latid olid vastupidavad ja et ahigi, mida varjasid riulid, vajas üksnes tühist remonti. Klaasimisega lootis aednik Noor hõlpsasti toime tulla.

Kord, kui ta jälle kasvumaja juures seisis ja oma mõtteid mõlgutas, tuli Rein Alkjas karjalautade poolt omatehtud suuskadel.

„Noh, pead aru, kuidas parandama hakata?“ küsis ta Juljus Noorelt.

„Jah, seda aru siin peetakse,“ vastas aednik Noor, kes vahepeal oli poisist rohkem kuulnud kui poissi ennast näinud. „Aga mis jahti sina siis pead?“

Poisil oli tänagi seljas täiskasvanu pikkade käistega palitu. Aedniku küsimuse peale kohendas ta palituhõlmasid ja vaatas põuetaskule.

„Ah mina!“ ütles ta siis. „Käisin Olga ja Tõnu pool.“

„Kes see Tõnu on?“

„Noh, öövaht.“

„Või nii,“ ütles aednik. „Kas isa saatis?“

„Saatis jah,“ vastas poiss. „Tal oli jälle viinanälg.“

See oli hirmus järsult öeldud, mõjus Noorele ootamatusena.

„Mis sa arvad sellest aedniku-ametist?“ küsis ta.

„Eks amet ole amet,“ vastas väike Alkjas kuidagi väga hooletult.

Samal õhtul külastas aednik Noor vana Pauli. Too elas oma pojaga väikeses toas, kus asus sovhoosi majapidamise peahoone ainus leivaahi. See oli endine härrastemaja, mille ruumide jaotust polnud jõutud veel ümber korraldada. Siin asetseva leivaahju tõttu, mida iga päev köeti, ilma et vanal Paulil või väikesel Reinul oleks tarvitsenud sõrmegi liigutada, oli tuba väga soe.

„Talvel siin on hea,“ ütles vana Paul, kes praegugi oli toas ilma särgita, „aga suvel teevad liiga.“

„Noh, avad aknad,“ ütles Noor. „Meie rindel mõnikord unistasime soojast toast.“

„Sügisel on ka hea,“ jätkas vana Paul, kes samal ajal usinasti oli tegev leiva murendamisega piimakaussi. „Kui oled terve päeva külma vihma all ligunenud, siis on hea õhtul sooja tuppä tulla, märjad kaltsud seljast võtta ja kuivama riputada.“

„Käisid karjas?“

„Jah, käisin karjas. Künda ei osanud, niita ei osanud, mis direktoril minuga muud üle jäi.“ Ta lõpetas leiva murendamise, pani kausi ära ja ütles: „Las liguneb, mul ei ole hambaid. Kolmkümmend aastat juba pole hambaid olnud. Jah, nüüd olen karjane, kuid enne seda olin kon-diiter. Mõistate nüüd, miks vanal Paulil hambaid pole, kuid pole viga — mul on selle eest kõri.“

„Kõri?“ küsis Juljus Noor. „Meil kõigil on kõri.“

„Kõri jah, kõri küll, aga vaat niisugust nagu minul — niisugust teil, noormees, ei ole, paljudelgi ei ole. Minul on niisugune kõri, kust kõik alla läheb, — püksid ja särgid, saapad ja praegu palgavili. Näete, siin ta on, voodi all pudelis, kotitäis otri, ehk võtate maitsete ka.“

„Ei, mina ei joo,“ vastas Juljus Noor veidi järsult, nõnda et vana Paul, kes oli juba viinastunud, silmad kor-raks suureks ajas ja vait jäi.

„Või nii, et siis teie ei joo. Ise sõjamees, aga ei joo.“

„Olin, aga enam ei ole,“ vastas Juljus Noor. „Kuid ega ma sõjamehena ka ei võtnud.“

„Vaata aga vaata,“ ütles vana Paul.

„Meie, nõukogude inimesed, olime selletagi sõjaajal purjus — võidutahtest.“

„Ja võitsitegi,“ ütles vana Paul pudelit kähku suule tõstes. Siis pani ta pudeli jälle voodi alla, pühkis suud ja jätkas: „Aga sakslased, ega teie ei näinud, kuidas nad siinpool jõge, Narvas ja Jõesuus, joobnutena ringi tuiku-

sid. Ma räägin sellest, kui nad Leningradi alt tulid, kui nende asi kaputt oli. Tuigerdasid ringi ja muudkui põletasid. Ega ma ei taha vaenlast muidu laimata, aga see on tõsi. Ei tahaks neid raipeid enam meeldegi tuletada, aga kuidas sa unustad neid, kes su elu nahka panid. Ega minul ei olnud suuremat varandust, aga oma kodulinn oli, olid oma tuttavad inimesed, naine oli. Ei, mis te mõtlete, et oli naine, nagu nad vahel on, riiakas ja tulehark, — ei, minu eit oli kuldaväärt inimene. Kui ta oleks elanud, siis ta oleks kasvatanud seapõrsast, oleks pidanud kanakesi. Ja kas te arvate, et siis oleksid terad niiviisi läinud, terad, vili ja kartulid... kõik... siit vana Pauli kõrist alla. Teie, noormees, ütlesite, et ka teil on kõri, aga teil see pole niisugune nagu minul, ja minul ei oleks ka niisugust, nagu ta mul on, kui mu eit veel elaks. Mis te arvate, mis ta tegi, et ta laagrisse pandi ja veeti ära jumal teab kuhu ja tehti temaga jumal teab mis? Ainult üks asi on kindel: mina ei näe teda enam ja poisikesel ei ole ema. Mis isa mina olen, näete ju isegi, kuidas ma elan. Süda küll mõnikord läheb heaks, läheb haledakski, kuid sellest pole mingit kasu — hakkas küll laulma või nutma, kuid isa ei suuda olla sellele seal. Ema aga muud ei teinud kui tema eest hoolitseski, kortsis ja lappis, puhastas ja pesi, muretses uusigi, rääkis kasvatamisest ja haridusest. Ja mis ta tegi, see kuldne inimene, missugust kurja? Andis sõjavangidele leiba, kui palju seda võimalik anda oli sakslaste ajal — eit käis külades tööl, orjas ja hoolitses toidupoolise eest.“

„Kui laulad, siis laula, kui nutad, siis nuta,“ ütles Julius Noor. „Ei hakka mina sulle ka joomise pärast kohut mõistma, ehkki see pole mõistlik, kuid ühte ma soovitaksin sulle tõsiselt.“

„Noh?“ küsis vana Paul, enne kui Juljus Noor jõudis lõpetada.

„Ära saada poisikest viina tooma.“

„Kas ma olen saatnud?“ küsis vana Paul kulme kortsutades ja poisi poole vaadates.

„Muidugi saatsid,“ ütles poiss.

„See on siis küll rumalasti tehtud,“ ütles isa.

„Kahtlemata,“ väitis Juljus Noor. „Poiss võib mõistlikumatki teha, võib õppidagi veel, ta pole ju vana. Vaata, meie hakkame nüüd siia suurt aiandust asutama. Rajame puuviljaaiaid, marjaaiaid, keeduviljaaiaid, mesila. Tööd on meil kole palju ja õppida sugugi mitte vähem. Praegu meil aga ei ole veel lavamattegi. Rääkisin direktoriga ja tema ütles, et õlgi on, nõõri on, naelu ka niipalju kui vaja. Nii, ja mina tulin küsima, kas Rein ei tahaks mulle abiks tulla, hakkaksime kahekesi punuma.“

„Punuge,“ arvas vana Paul.

„Mis sa, Rein, ise sellest arvad?“ küsis Juljus Noor poisilt, kes vaikides sängiserval istus.

„Kui ma oskan,“ vastas poiss.

„Õpid,“ ütles Juljus Noor, „pole selles suurt kunsti. Mina alustasingi oma aednikuametit matipunumise-ga.“

Väike Rein Alkjas oli nõus, ja nõnda sai tast juba teisel päeval aednik Noorele abiline. Töö huvitas poissi ja Noore kujutus kevadest muutus ikka rõõmsamalt rahu-tumaks. Oli tekkinud juba hulk niidikesi, mis teda ta endise kutsealaga ja uue ümbrusega ühendasid. Kui tal nüüd oli tarvis oma südamele soojust soetada, siis ei tarvitsenud tal enam ainult külmutusruumi pandud õunapuuseemnetele mõelda. Päevadki pikenesid, päike oli hakanud kõrgemalt käima. Ja kui teda nüüd aednikuks kut-

suti, siis oli see täiesti endastmõistetav, selles polnud enam midagi uskumatut.

„Kui mattidega lõpetame, siis hakkame kasvumaja parandama,“ ütles ta väikesele Reinule, poissi usaldavalt kõigisse oma töökavatsustesse pühendades.

„Kas mind sinna?“ küsis poiss.

„Ega seegi töö su konti murra.“

„Ei murra küll, aga ...“

„Ei oska või?“

„Muidugi.“

„Selleks valime soojemaid päevi märtsi algul, kui päike paistab. Teed ja õpid, harjutad ja saad meistriks. Noh, mis seal siis on, annad mulle klaase kätte, kui ma olen üleval. Puhastad latte vanast kitist ja naeltest. Pane tähele, et seal, kasvumaja katusel, me hakkame veel laulugi ümisema nagu kärbsed, kes ärkavad talveunest. Ega sa ei saa ju salata, et töö on lõbus asi. Vaata, kui me täna õhtule läheme, siis sa loendad matte, et kui palju me täna jälle jõudsime. Õhtulgi veel mõtled, et miks me täna rohkem jõudsime kui eile. Või vastupidi. Ja mida kõrgemaks kasvab mattide virn, seda rõõmsam ja uhkem tunne sul on. Sinu käed võtsid sellest osa, sa oskad, saad mõnegi asjaga hakkama. Ja kui me siis ühel külmal ööl nende mattidega katame oma taimekultuurid, päästame nad ära, siis oled ka sina selles tähtsas küsimuses oma osa etendanud. Samasugune lugu on ka kasvumajaga. Kui oleme kord alustanud, siis hakkab huvitama, siis õhtuti loendad samuti lativaheleid nagu nüüd matte. Oo, see on veelgi huvitavam, sest kui klaasid on peal, siis võime hakata kütma ja sedamööda külvama. Kasvumajja me korjame päikest ja valgust, elustame seal kevade hulga varem, ja kui siis ükskord tuleb see meie päris kevad, kägudega

metsas ja nurmenukkudega aasal, siis vallutame me kasvumajas ja mattide all ettevalmistatud taimedega suuri põlde, kümneid hektaare.“

Polnud tähtis, kas poiss Juljus Noorega ta kavatsuste kõigis üksikasjus kaasa mõtles, kuid et ta fantaasia elustus ja et ta huvi tundis, seda nägi Juljus Noor poisi silmadest. Rein Alkjas innustus tööks suuremaid sõnu tege mata. Ta vaimustust reetis mõni küsimus, mis ta töö kes tel esitas, või see, kuidas ta oma kuue pika käisega nina pühkis ja kuidas ta silmad sealjuures särasid. Selles kõi ges oli märgata noore inimese tähtsuse ja enesetunde tõusu. See meeldis Juljus Noorele, see liigutas ja vaimus tas tedagi. Ja kevad lähenes ja päevad pikenesid.

Ühel puhkepäeval, kui Juljus Noor aknast välja vaatas, silmas ta pargis vana pärna all kõdunenud kuldnoka puuri. Oli olnud torm ja see oli alla varisenud. Juljus Noor riietus ja läks välja. Kui ta pargis ringi käis, tuli ka Rein Alkjas sinna.

„Mis sa siin käid?“ küsis ta Noorelt.

„Otsin kevadet,“ naljatas Juljus Noor. „Ja sina? Kas on igav?“

„Jah, nagu oleks,“ vastas Rein Alkjas.

„No vaata,“ ütles aednik Noor, „meie teeme seltsis tööd ja tunneme seltsis igavustki. Ka minul oli toas igav, vaatasin aknast välja ja siis nägingi puu all kuldnoka puuri. Nüüd ma käin siin ringi ja vaatan, kas meie sõpra del, kes ükskord tulevad vile ja lauluga nokas, ongi pare maid suvilaid kui see, mis oli öösel maha varisenud.“

„Ega siin ole niisuguseidki,“ vastas poiss.

„Aiavärava juures vahtra küljes üks kõdunuke ikka on,“ vastas Juljus Noor. „Rohkem ma küll ei ole leidnud.“

„Selle seal peaks siis alla tõgima,“ ütles Rein.

„Arvad?“

„Nojah,“ vastas poiss õhinal, „kui paremaid ei ole, siis ärgu olgu niisuguseidki. Läänud aastal üks niisugune kukkus alla parajasti just siis, kui pojad olid pesas udusulil.“

„Kas olid alla kukkudes surnud?“

„Ei olnud surnudki. Vääksusid ja katsusid paterdada, nokad muudkui olid lahti ja silmad vaatasid üles.“

„Mis nendest siis sai?“

„Mis nendest enam saada oli, eks kassid söönud ära. Vanad kaeblesid kaua aega.“

„Sinul muidugi oli kahju?“

„Muidugi oli. Esialgugi ajas nutmagi, aga pärast nad segasid selle kõik ära.“

„Kuidas? Kes need segasid?“

„Noh, mineva-aastane aednik, endine kutsar, ja vana Maadema. Pärast oli veel naisi ka kaagutamas ja kõige viimaks võttis veel vana Paul pea täis, mõrises terve öö minu kallal.“

„Mis ta siis mõrises?“

„Mõrises ja vandus, ja ütles, et mina olen nagu sakslane, kes muud ei teeks kui lõhuks. Linnupojakestele ka ei anna armu. Sa ei tea, et kui ta mõriseb ja vihane on, siis ta peab sekka nutmagi.“

„Nad siis ajasid selle õnnetuse puuriga sinu kraesse?“

„Ajasid jah! Nagu mina oleksin mõni mõrtsukas. Mis sellest, et mul endal õiget kodu pole, ega ma...“

Poiss neelatas ja jäi vait, tulles Noorele üsna lähedale.

„Nii et meil oleks siis kaks põhjust seda vana puuri maha togida?“ küsis Juljus Noor.

Nad läksid aiavärvasse ja poiss ronis puusse.

„Kõdunuke!“ hüüdis ta sealt alla ja ta hääl oli seda hüüdes korruga väga rõõmsaks ning erksaks muutunud.

„Noh, mis siis muud kui maha,“ ütles Juljus Noor. „Meil on küllalt lauaotsi, millest uusi meisterdada.“

Kui Rein puust alla tuli, vaatas ta võidurõõmutsedes kõdunenud puurikest, nagu tahtes öelda, et sellega enam õnnetusi ei juhtu.

Sel päeval lõi päikese lahti, ja kui Juljus Noor ning Rein Alkjas kahekesi töötoas istusid, hakkas räästaski tagasihoidlikult tilkuma. Väike Rein oli korjanud kokku hulga lauaotsi ja Juljus Noor oli muretsenud naelu. Juljus Noor hõõveldas ja Rein saagis.

„Päike juba soojendab,“ ütles Juljus Noor vilistamist katkestades.

Poiss ainult naeratas, jäi aga siis jälle tõsiseks ja töötas vaikides edasi. Näis, et tal praegu ei olnud suurt jututuju. Nõnda mõtles Juljus Noor, kuid ometi oleks väike Rein just sel päikesepaistelisel tunnil tahtnud vägagi palju jutustada, kui ta ainult oma värskelt üleskerkivate tunnete jaoks oleks sõnu leidnud. Just head tunded, mille tulva ta praegu oma südames tundis, võtsid sõnad suust, tegid poisikese järelemõtlikuks. Rein Alkjas nimelt ei teadnud, kas kõlbab oma südant heade tunnete puhul avada. Kas ei hakka viimaks häbi! Kas ei tule pisaradki viimaks silma, kui ütled midagi niisugust, mida süda salamisigi oma soppides ja nurgakestes tunneb! Ja kuidas seda teha nõnda, et teine ei hakka naerma, et sellest tekiks niisugune hea usaldus, mis soojendab südant, nagu päike soojendab nende käsi? Ja alles siis, kui nad esimese puuri valmis said, küsis Rein:

„Ega viimaks sinagi mõtle, et ma läinud suvel pesa lõhkusin?“

„Ei, ei mõtle,“ vastas Juljus Noor. „Isegi kahtlust ei tekkinud, kui sa sellest mulle ennist rääkisid. Ma isegi

ei saa aru, miks nad sinust kohe kurjategija tegid, miks nad sind süüdistama hakkasid. Mis sa arvad, kas neil oli selleks mingi põhjus?“

„Ei tea,“ vastas poiss.

„See on imelik,“ jätkas Juljus Noor. „Vanad mehed — kas nad siis oma nooruses nii palju linnupesi lõhkusid?“

„Ei tea,“ vastas poiss uuesti. Siis aga vaatas ta puhtsüdamlikult Noorele ja ütles: „Võib-olla ehk sellepärast, et olin laisk, ulasin ringi.“

„Vahest tegid teistega koos ulakusi?“ usutles Juljus Noor edasi. „Vahest lasksite vaadi veest tühjaks või midagi sellesarnast.“

„See oli suvel,“ tunnistas poiss. „Pärast seda kui mind oli ilmaaegu süüdistatud.“

„Ah see oli pärast,“ ütles Juljus Noor.

„Pärast jah. Kui tulin ühel suveööl koju, siis päästsingi vaadist vee valla.“

„Et mis ulakas ma olen, kui ma ulakusi ei tee. Nemad selle ilmaaegse süüdistamisega just nagu ise tellisid sult selle ulakuse.“

Poiss ei vastanud ja oleks nagu tahtnud millestki muust rääkima hakata.

„Miks sa oma isa vanaks Pauliks nimetad?“ küsis Noor.

„Kõik nimetavad. Tema teist nime ei kuulegi.“

„Olgu pealegi, et teised nimetavad.“

„Ta ise nimetab ennast ka selleks. Sina pole vist kuulnud?“

„Olen kuulnud küll, ütles alles hiljuti, et vana Paul on nüüd karjamees ja peab karjamehena lõpetama, et vanasti käis ikka, kepp käes, aga nüüd käib lehmade järel, piits peos. Kui ta sellest räägib, siis mulle näib, et ta süda sees nukrutseb ja valutab, kuigi ta samal ajal ise

naerab. Sina ära nimeta teda vanaks Pauliks, minu kõrva-
dele see küll on võõras. Ta ise võib ennast selleks nime-
tada; vahest leiab ta enesele selles pisut lohutust — tal
ei ole enesega paremat vahekorda. Ära arva, et su isa on
halb inimene. Vastupidi, tal on vägagi hea süda. Kui kuld-
nokad oma pesa kaotasid, siis nad samuti kaeblesid, olid
õnnetud, nende laulgi oli endisest teistsugusem. Ka nen-
del ei olnud enestega head vahekorda.“

„Jah, aga inimese aru?“ küsis poiss.

„Sinu isa juures,“ vastas Juljus Noor, „seisab inimese
aru paraku selles, et ta seda rohkem joob, mida õnnetum
ta on. Inimese aruga on niisugused lood, et see aru, kui
sellel lastakse joosta omapead, siis ta võib inimese hukka
viia, õnnetusse tõugata. Seda aru on vaja õieti juhtida ja
õieti kasutada, siis on ta väärt ja ülev asi. Sinu isa! Kes
ta on? Praegu on ta karjamees ja ta ise nimetab ennast
vanaks Pauliks. Ta oli kondiiter või pagar, oli aus käsi-
tööline, kuid ta kasvas ja elas kodanlikus maailmas. Seal
on palju tegureid, mis inimese aru just õigetelt roobas-
telt maha tõukavadki.“

Kui sa mulle jutustasid, et sind süüdistati linnupuuri
allatogimises, siis ei tulnud mul mõtetki, et sina seda
võisid teha. Miks ma ei kaldunud sinu süüdistajate kilda?
Sellepärast, et sinu enese kodu oli lõhutud ja et sa põlgad
neid, kes ta oma roobastelt mahajooksnud aruga purusta-
sid. Ega sa ometi ei tahtnud olla niisama halb nagu su
ema mõrtsukad!“

„Ei, muidugi ei tahtnud. Isagi vihastas mind, kui ta
mind sakslastega võrdles. Mõtlesin juba, et lähen ta
juurest hoopis minema.“

„Mõtlesid sellepärast nõnda, et olid õnnetu,“ ütles Juljus
Noor. „Kuid ka sinu isa on õnnetu mees. Ja ta on vana.“

Siis jätkasid nad oma tööd jälle vaikides ja kumbki oma mõtteid mõeldes. Räästas enam ei tilkunud, päike vajus uuesti tagasi lumiste metsade rüppe. Kuid ta jättis endast siiski imeliselt hõõguva laigu saabuvasse õhtusse ja öösse. Mis see oli? Kas kaugelt läheneva kevade aimus?

Sel õhtul tunnetas aednik Noor erilise selgusega, kuidas elu alates tema siiatulekust sügisel oli kasvanud ja avar-
dunud. Kuna ta poisis töö vastu huvi õhutas, kasvas see temas eneseki. Virgusid vanad mälestused kordamine-
kutest, elustusid kaunid rõõmud rahuldatud enesetun-
dest. Kuid hoopis teised lood olid tema abiliseга. Kahel puhkepäevale järgneval päeval elas väike Rein üle ras-
keid siseheitlusi. Ka tema mõtles linnupuuridele ja õlg-
mattidele. Uinudeski oli silmade ees kõik segamini. Õlg-
matid ja ühes puuriga allakukkunud kuldnokapojad. Mõni-
kord ärgates arvas ta end peos hoidvat pulgale aetud
nöörikerä, kuid just kõrvuti seesuguste elamustega hak-
kaski tal süda valutama. See oli hilju tuikav ja piinav
tunne. Ei sobinud kevadet oodata ja samal ajal Tõnu ja
Olga juurest viinapudeleid kotiga selga võtta ja linna
minna. Tõsi küll, ta oli varemgi niiviisi linna marssinud
ja sealjuures ennast päris tähtsana tundnud. Ta oleks
Tõnule meeeldi öelnud, et ta tema viina müütama ei
lähe, kuid ei saanud sellega hakkama. Ja mis saigi tema
sellest? Tasu selle eest läks vana Pauli kõrist alla. Mis
sellest, et Juljus Noor oli säärast väljendust laitnud.
Praegu ta ei saanud teisiti — ta vankus trotsist ja oli
õnnetu.

Nüüd seisis ta Juljus Noore ees ja ütles:

„Ma homme vist tööle ei tule.“

See oli kõige raskem, nii raske, et ta sealjuures pidi
maha vaatama.

„No miks siis?“ küsis Juljus Noor.
„Tahtsin linna minna.“
„Ega mina sind ei keela, kui direktor nõus on, ja kui sul asja on.“
Poiss pööras minekule ja hakkas aeglaselt astuma.
„Pea,“ hüüdis Noor, „kui hakkad homme minema, siis astu minu poolt läbi.“
„Hea küll,“ lubas Rein.
Teisel hommikul, kui poiss hakkas linna minema, oli Juljus Noor juba töö juures.
„Noh, lähed ikka?“ küsis ta poisilt.
„Tõnu käib ju peale,“ tunnistas poiss avameelselt.
„Käib peale? Mis asjas?“
„Et ma linna lähaksin,“ vastas poiss ja osutas pisut salapäraselt oma seljakotile.
„Mis?“ küsis Juljus Noor kulme kortsutades. „Kas ta saadab sind oma puskarit müütama?“
„Tal on koht, kuhu viin.“
„Vaata, kallid poja, sa ei lähe,“ ütles Juljus Noor.
„Säärasel juhul sa ei lähe kuhugi.“
„Kuidas sedasi! Sai lubatud.“
„See ei loe. Jalatsid sul ka pole korras.“
„Tõnu andis omad.“
„Hea küll, et andis. Viid tagasi talle jalatsid ja viid tagasi viina. Ja ütled, et sina ei lähe.“
„Ma mõtlesin, et see pole ulakus.“
„Ulakus vahest mitte, kuid üldiselt halb lugu. Esiteks on viinaajamine ühiskondlik kuritegu ja teiseks... Kas Tõnu ahvatles sind tasuga?“
„Ei, aga üks vana Paul, isa, saab juua.“
„Komistasid jälle vanale Paulile,“ ütles Juljus Noor naeratades. „Ja komistame ehk edaspidigi. Kuid Tõnu

enam viina ei tee. Ametiühingu esimees on juba tähele pannud, ja kui tema juba asja üles tõstab, siis Tõnu peab painduma, kui ta ei taha just lausa kinni minna. Ja sinu jalatsite asi on ka otsustatud. Sa teed nüüd tööd ja peatselt jõuab pärale uus partii jalatseid. Sina oled üks esimesi, kes siis uued jalatsid saab.“

Poisi silmad löid särama.

„Sina mõtlesid,“ jätkas Juljus Noor, „et see pole ulakus, kui sa Tõnu viinaga linna lähed. Ütleme aga, et sa oma seljakotiga satud ametivõimude kätte. Kas sa sellele oled mõtelnud? Sina võid ju ütelda, et see on Tõnu viin, kuid Tõnu ei võta omaks. Sellepärast ta sind ahvatleski sellele teekonnale.“

„Ega ma siis lähe,“ ütles poiss otsustanult.

„Muidugi,“ vastas Juljus Noor. „Meil on siin töö käsil, kuidas sa võiksidki mind üksinda jätta.“

„Jah, aga nõör pidi otsas olema,“ ütles poiss.

„Nõör on küll otsas,“ möönis Juljus Noor.

„Sellepärast ma arvasingi, et seekord veel lähen. Kui oleks nõöri olnud, poleks mõtelnudki minna.“

„Jah, aga kes sulle nõörist rääkis?“

„Direktor ütles.“

„Sul oli selle asjaga siis küllaltki tegemist. Käisid kohe küsimas?“

„Ei, küsimas ei käinud. Aga naised läksid leivaahju pärast tülli ja direktor pidi tulema õigust tegema. Käis meie toas, ja siis ma küsisin.“

„Nõör on küll otsas,“ kordas Juljus Noor, „kuid ega sellepärast sõit seisma jää. Kõigest võib vahel puudus tulla, kuid mitte leidlikkusest. Sõjas sageli päätsid raske olukorra leidlikkus ja julgus, ka siin on neid vaja. Nüüd meil ei ole nõöri, kuid meil on naelu. Ja direktor ütles,

et sovhoosil on pähklipuumetsa külluses. Mina veel ei tunne sinseid metsi ja padrikuid, mina ei tea, kus kasvavad pähklipuud, kuid seda paremini tead sina seda. Mis sa arvad, kui me täna metsa läheme ja sealt koorma parajaid malakaid koju toome. Tõnu jaoks võiksime lõigata paar kasevääti, need on valusamad.“

Poiss hakkas naerma, ja Juljus Noor nägi, et see ta meeleolule lahendavalt mõjus.

„Aga mis me teiste malakatega teeme?“ küsis ta.

„Teistest malakatest me hakkame valmistama niinime-
tatud raam-matte. Kui hakkame tööle, küll sa siis näed.“

Raam-matte nad hakkasid valmistama hommikuti, ent päeval, kui päike hakkas soojendama, tungisid nad kasvumaja juurde, rookisid selle lumest tühjaks. Ikka rohkem ja rohkem oli õhus tunda kevadet. Kui nad tuulekaitseks kasvumaja põhjapoolse külje olid katnud raam-mattidega, siis oli neil päikesepaistel isegi soe. Roogitud koh-
tadelt sulas nüüd viimanegi lumeräbal ja Juljus Noor nägi mulda, mille nad oma kätega pidid elustama. See kiirustas ja sundis tõttama. Kuidas siin päike juba praegugi soojendaks, kui kasvumaja oleks korras, mõtles Juljus Noor. Sellele mõeldes ei saanud ta õhtuti und. Ta nagu ei kärsinud ära oodata uut päeva, et tööga edasi jõuda, et lõpetada klaasimine. Jalgrada kasvumaja juurde laienes päev-päevalt. Kuid see mitte ainult ei laienenud, vaid muutus ühtlasi seda mustemaks, mida rohkem muld kasvumaja seina ääres sulas. Ometi olid säärasedki pisi-
asjad võimelised kasvatama rõõmsat rahutust, ergutama kujutlust.

Juljus Noore mõtted rändasid käsilolevatest töödest ja ettevõtetest kaugel ees. Kui ta klaasis, siis mõtles ta külvikastidele kasvumaja riulitel, ahjukütmistele õhtuti.

Aga kui ta ühel päeval Reinuga esimese tule ahju tegi ja esimese külvikasti riulile aetas, siis mõtles ta juba noortele taimedele, pikkimisele mullalõhnalises soojuses.

Kevad lähenes omasoodu. Hommikud olid küll sageli veel karmilt hallid, kuid vareste hää, kui nad vaakusid varases valguses, oli muutunud kevadiseks. Ja siis tuli päev, mil aeda tuli rohkem inimesi, mil ei jätkunud enam aednikust ja ta abilisest. Talve vaikuses viibinud aed elustus ja ärkas rõõmsatest häälttest, kangide ja labidate toksimisest, sõnniku ja mulla lõhnadest. Oli alanud lavade tegemine, aeg, millest Juljus Noor oli talve kestel nii palju unistanud, mida ta oli oodanud kärsitusega.

Kasvumaja seisis keset aeda nagu hauduv ja kaitsev ema. Tärkasid uued külvid, järjest uusi ja uusi kastikesi muutus rohelisteks. Kui Juljus Noor pikkimisel võttis taime esilehe sõrmede vahele, tundis ta sõrmeotstes ja südames endist tundelisust ärkavat. See rõõmustas teda, kuid ühtlasi hakkas ta mõnikord jälle kahtlema, kas pole kõik see, millega ta tegeleb ja millest ta on vaimustatud, liiga habras ja õrn. Meenusid karmid võitlusaastad. Need olid suured ajad, mil tehti suuri tegusid. Ning sellest tekkis hinge rahutust ja rahulolematust. Ta hakkas enast hukka mõistma, ei suutnud oma tegevusele omistada vajalikku tähtsust, pidi nagu häbenema oma tööga seotud õrnust ja armastust. Siiski, see on võidu kindlustamine, ütles ta teinekord. See on võrdne võitlustega, millega võit saavutati. Mina siin, teised mujal, kes tehas, kes põldudel, taotleme ühist eesmärki, sõjajälgede kaotamist, järjest paremate elutingimuste loomist nõukogude inimestele. Väike Rein Alkjas nagu paljud tuhanded teisigi kaotas oma kodu. Nad kõik peavad selle

tagasi saama. Mõnikord, kui Juljus Noor jälle hakkas kaotama pinda jalgade alt, kui ta hakkas häbenema oma armastust töö vastu, nimetades seda liiga õrnaks enese jaoks, mõtles ta, et sõja-aastail tuli vihatagi armastusest ja õrnusest oma kodumaa ja tema inimeste vastu. Ees seisis nüüdki ülesanded, mida ei saadud lahendada ilma armastuseta, ilma vaimustuseta.

Ka väike Rein sai vahete-vahel ülesandeid, mis ta eneseväärtust kasvatasid. Vanad külmatõbised õunapuud vajasisid ravitsemist. Juljus Noor õpetas talle, mis tuleb teha, et nende eluiga pikendada. Lumi oli ära sulanud, aias tärkasid lumikellukesed ja krookused. Lavaraamide read särasid päikesepaistel, kasvumaja õhuaknad olid kõrgelt avatud.

Ühel niisugusel päeval läks traktor põllule ja hakkas laulma oma laulu võidu löokestega.

Kui aednik Noor vaatas esimesi, kohe aurama hakka- vaid künnivagusid, muigas ta oma hiljutisi kahtlusi meenutades. Ta oli kartnud end liiga õrnaks muutuvat. Muidugi oli selle kartuse tekitanud kasvumaja idüll. Ta vaatas kaugele põldudele ja sulges silmad, lastes päikesel oma nägu paitada. Siin, kus traktor alustas, oli puukooli-ala. Külvpidi teostuma niipea, kui maa on ette valmistatud. Ning sedamööda pidid algama istutamised. Siis tuli kõik need praegu veel õrnust ja hoolt nõudvad taimekultuurid viia lagedale, karmidesse tingimustesse, tuultesse, öökülmade ja kahjurite ohtudesse. Ning see oli juba karmim võitlusväli.

Murede kasvades aednik Noor elavnes; raskused parandasid võitlusmehe enesetunnet. Mida suuremate takistuste kiuste oli kordaminekuid saavutatud, seda paremini need maitsesid.

Pärast hommikust tõttavat järelevaatust jäid kasvumaja ja lavad aia vaikusesse üksinda, järjest rohkem kandus töö põldudele. Sovhoosi rahvas teostas selle aasta esimest tõsisemat ühispingutust, käis kibe maa ettevalmistamine, puukooli rajamine. Naisi ja tüdrukuid oli aiaharkidega hoolikalt mulda siblimas. Agronoom mõõtis, andis juhatusi, parandas. Direktor, käsi mõõtenööri küljes, otsis silmadega eesrindlasi. Kuid sel päeval töötasid kõik hoolega — oli otsustatud külv teostada esimeseks maiks.

„Pagana pihta,“ ütles direktor Noorele, „vaadake ka teie. Kas te saate aru, kes neist kõige paremini töötab?“

„Ma juba vaatasin,“ vastas Juljus Noor. „Täna on kõigil hoog sees. Ehk kui just arvesse võtta aastaid, siis vahest see vanainimene seal — ma veel ikka ei tea nime.“

„Vanainimene jah,“ ütles direktor. „Mai Riip. Tal on juba oma seitsekümmend seljataga. Mõisnike päevil oli ta mees mõisas sepaks.“

„Teab siis küllaltki hästi, mis oli enne ja mis on nüüd.“

„Kui satub jutusoonel, siis veel räägib lugusid mõisnikest. Sõda on teda ka rüüstanud, aga ei midagi — nagu kadakakänd. Esimese Maailmasõja ajal kaotas mehe ja ühe poegadest. Poiss, säärane Reinu-vanune vist, toonud mürsu tuppa ja visanud ahju, isa ja poisijõmpsikas ise saanud surma. Aga teine poeg on praegu traktoristiks.“

„Juhan on tema poeg?“

„Jah, saarlased. Eit on juba aastat viiskümmend mandril elanud, aga räägib ja ütleb ikka „mõisa“.“

„Kuulsin, kuidas ta ühel päeval tüdrukutega riidles, neid tööle manitsedes.“

„Naistega on mõnikord hea tööd teha siis, kui nad on riius. Siis nad tõmbavad üksteise võidu, kiusust ja jon-

nist, üks tahab näidata, mis tema võib, teine, mis tema. Läänud aastal vihastasid tüdrukud vana Maie välja. Kui algas kartulipanek, maksis vana Mai neile kätte — oli kogu päeva kõigist ees. Mul oli inimesi vähevõitu ja ma olin hommikul mures, kuid õhtul... lihtsalt uskumatu. Ma räägin seda selleks, et te näeksite, missugune hing on selles vanainimeses.“

„Ega nad ometi täna riius ei ole?“

„Kaugeltki mitte. Mai töötab nagu alati, aga teised võistlevad. Maipidustused. Pealegi on vaja tantsu lüüa, aga suur tuba, mis talvel oli töötoaks, on alles koristamata. Kui saavad siin hakkama, siis võivad minna oma tantsusaali kaunistama.“

Koristamine ja kaunistamine algas juba lõuna ajal ja jätkus õhtu eel. Noorus avas aknad, tuulutas ja pesi — kevad oli tulnud. Kogu päeva, terve nädala, juba mitmeid nädalaid kestnud pingerikas töö ei olnud noortesse pismatki väsimusejälge jätnud.

Nüüd tundis aednik Noor end koduselt ja hästi. Ta lükkas külvimasinat ees ja vaatas mõnutundega, kuidas seeme langes pikkadesse, sirgetesse ja niiskettesse vagudesse. Pind näis olevat hea ja maa oli hästi ette valmistatud.

Pärast esimest maid saabusid soojad ilmad. Puud läksid kiiresti lehte, vanad õunapuud poetasid välja punaseid õiepungi. Lehed, tagasihoidlikumad oma arenemises, andsid eesõiguse õitele. Puud valmistusid õitsele ja ööd hakkasid valgenema. Väike Rein Alkjas, kelle käsi oli olnud tegev vanade õunapuude ravitsemisel, koges puhkemise eel seisvaid puid vaadates uhket tunnet.

„Niikaua kui pole noori puid, tuleb hoolitseda vanade eest,“ ütles Juljus Noor. „Nad on mõnikord väga tänulikud.“

Uus külv ei olnud veel tärganud ja see hakkas Juljus Noorele tasapisi muret valmistama. Päike kuumendas ja kõrvetas, kuid sademeid oli vähe, polnud peaaegu olnudki. Sademeid ei olnud, päikest oli, ja siis saabusid öökülmad. Nagu siin põhjas ikka, tulid hallad siis, kui puud olid õieehtes, nagu oleksid valged, lumele sarnlevad õiekuhilad ise ahvatlenud hallasid tagasi tulema. Karm põhjatuul, mis oli lõõtsunud mõned päevad, rauges ühel päeval õhtu eel.

„Nii,“ ütles aednik Noor sel õhtul oma väikesele abilisele, „nüüd ta on käes. Tuul jahutas maapinna ja nüüd tuleb vaikne ja selge öö. Millal ta peaks veel tulema kui mitte täna. Tuleb ja teeb kurja ära, nagu ikka ja nagu alati sel ööl, mil tuul uuesti läände pöördub.“

„Kas ei saa midagi teha?“ küsis väike Alkjas murelikult.

„Tuleb minna „õitsile“,“ vastas Juljus Noor. „Teeme aeda tuled, teeme suitsukatet. Sõjaski sai kasutatud suitsukatet.“

„Nii et me oleme täna öösel nagu lahingus?“ küsis poiss.

„Jah, ikka. Inimene on alati loodusjõududega võidelnud.“

Juba õhtul viisid nad aeda prahihunnikuid. Kraadiklaas langes, kuid neile jäi nüüd paar tundi puhkamiseks. Polnud mõtet välja minna enne keskööd, kuid väike Rein ei võtnud mütsigi peast, istus akna all ja käis iga poole tunni tagant õues rohtu katsumas. Juljus Noor ütles küll, et enne südaööd pole midagi karta, kuid ta ütles ka, et kraadiklaase pole igakord uskuda. Ei tule ju suvine hall igale poole, tal on omad kohad, kus ta käib. Kuid rohi oli nii puude all kui ka lagedal sula, oli kastest märg, polnud tarretanud ega jääs.

Rohi oli ka siis sula, kui nad kesköö paiku välja läksid, hargid käes.

„Tahad, ma näitan sulle külma,“ ütles Juljus Noor, kui nad õunapuude alt läbi läksid. Puud õitsesid selle külma öö tardunud vaikuses rahulikkudena. Nad ei saanud teisi, see oli nende aeg, nad pidid nüüd õitsema.

„Tahan küll,“ ütles poiss ja katsus ise mõistatada, kus võiks olla see hallale kõige meelepärasem koht aias. Kuid see koht polnud tiigi ääres, nagu ta oli arvanud, vaid hoopis mujal. „Kuidas sa seda tead?“ küsis ta nähes, et Juljus Noor tiigi juurde ei lähe.

„Vanast ajast teada, kuhu see vaenlane enese kõigepealt maha heidab,“ vastas aednik Noor.

Nagu ta oli arvanud, olidki lavaklaasid valges jääs.

„Näed sa,“ ütles ta Reinule, „siin ta magab.“

„Ega ta klaaside alla ei poe?“

„Ei, sinna ta ei poe, kuigi need on sõnnikuta lavad.“

Siis hakkasid nad süütama kõikjale mööda aeda paigutatud prahihunnikuid. Valged suitsujoad tõusid vaikselt öös sirgetena üles, kuid siin-seal lõi prahihunnik leegitsema ja väike Rein jooksis kärmesti tuld kustutama. Neil oli vaja ainult suitsu ja nad jälgisid põnevusega, mis suits üles jõudes ette võtab. Õnneks ei tõusnud ta sel ööl väga kõrgele, vaid jäi palakaina hõljuma aia kohale, järjest tihenedes ja moodustades aina ühtlasemat katet.

„Ei tea, kas on abi?“ küsis Rein.

„Küllap on,“ vastas aednik Noor.

Suitsu tihenedes said nad mahti mätaste all hõõguva risu juures käsi sojendada. Nii ootasid nad päikesetera tõusmist, valvasid ja vestlesid.

Kui öövaht Tõnu, kes lauda juurest oli jälginud tegevust aias, nägi, et suits õunapuude kohale hõljuma jäi,

sattus ta sellest segadusse. Valmiskeeratud plotski käes, tundis ta, et oli nagu millestki ilma jäänud. Ta oli lootnud ja isegi soovinud, et suits kõrgele tõuseb ja mujale maha langeb. Oli oodanud seda, et siis plotskit läita kahjurõõmsa mõnutundega. Sellest ajast, kui Rein tõrkuma läi, ei olnud nõus viinaga linna minema, ta nagu ei sallinud aednikkugi. Poiss oli aedniku küljes nagu takjas kinni. Ega ametiühingu esimees üksinda selle asja taga ei seisnud. Nii oli püsinud pime vimma ja viltuvaatamine tänaseni. Kuid nüüd ta millegipärast ei tundnud sellest mingit mõnu, see andis järele. Loll oled, Tõnu, mõtles ta, teised päästavad õunasaaki, sina aga näeksid, et see nendel ei õnnestuks. Kas sinulgi pole sügiseöödel seltsim ja mõnusam kõndida, kuulatades, kuidas õunad öövaikusel maha potsatavad.

Nii mõeldes tundis ta, et on hoopis mõnusam plotskit süüdata teiste juures istudes lõkkest kui siin tikust. Ning ta astus aiavärvast sisse, läks lõkke juurde.

„Suitsu teil siin palju, ei tea, kas tuld ka saab?“

Rein ulatas talle hõõguva orgi.

„Näed, meiegi oleme täna öövahid,“ ütles Juljus Noor.

„Jah, näha on,“ vastas Tõnu. „Ega minu püssist selle kurja vastu ei aita.“

Ta kükitas, aetas käed soojale mättale ja jätkas:

„Teil ongi täna õnne. Mõnikord veab suitsu kõrgele ja kannab eemale. Siis pole abi kedagi.“

„Ega tänagi veel tea,“ vastas Juljus Noor. „Seni pole viga.“

„Jah, loodusel on oma vigurid,“ möönis Tõnu. „Minu isa tegi kord suitsukatet õitsvale rukkipoollule, kuid suits kandus kilomeetri taha, langes naabri poollule. Mees magas, aga rukkipoold jäi terveks. Jah, vahel juhtub ka niimoodi.“

„Üksik inimene on looduse vastu üsna abitu,“ ütles Juljus Noor. „Mulle jutustas kord vana aednik, kuidas ta oli öökülmaga maadelnud. Ta oli tomatid varakult välja istutanud. Taimed olid pottides ette valmistatud, need olid tugevad ning hästi arenenud ja ta oli neile palju vaeva ning hoolt kulutanud. Lootiski palju, kuid pärast istutamist muutus ilmastik viluks, õhtud aina kollitasid öökülmadega. Vanamees ei saanud sõba silmale ega saapaid jalast. Kattis oma hoolealuseid, valvas, tegi lõkkeid. Kuid öökülma ei tulnud. Ja viimaks aednik väsis, mõtles siis ühel õhtul, et ega see külm ikka ei tule, olen valvanud juba paar nädalat, pole tulnud, ega siis tänagi tule. Kuid just sel ööl, kui vanamees magas, tuli külm ja hävitas mehe töö ning vaeva.“

„Oleks ta selle öö veel vastu pidanud,“ ütles väike Rein.

„Õpi sellest, et valvet ei tohi nõrgendada, kuni hädaoht möödab on,“ vastas Juljus Noor.

Tõnu pahvis suitsu, vaatas poisile otsa, ütles:

„Sa muudkui istud. Ei ole sul ka und.“

„Ei ole,“ vastas Rein.

„Nojah,“ ütles Tõnu ära minnes. „Kui pärast on tahtmist, siis mine vaata sinna, vahtra otsa. Seal nad istuvad igal öösel ja hommikul.“

„Kes?“

„Noored öökullid. Vahivad sealt alla, päris suured juba.“

„Hakkab ära leppima,“ ütles Rein, kui Tõnu oli ära läinud.

„Hakkab sinust lugu pidama,“ arvas Juljus Noor. „Ta ise ka enam viina ei aja.“

Kusagil lõi prahihunnik pragisevalt leegitsema ja Rein oli valmis jooksuma, et tuld kustutada, kuid nüüd arvas

aednik Noor, et pole enam tarvis. Taevas juba leegitses ja päike oli valmis iga silmapilk tõusma. Kaks valvurit kinnistasid nüüd pilgud sinna, kus valgus ikka pimestavarnaks muutus. Ja siis paiskusid esimesed kiired üle maakumeruse, puudutasid puude latvu, kullates hajuvil olevaid suitsulinikuid aia kohal. Aednikud olid vabad, võisid nüüd magama minna.

Kui öökülmad möödusid, arvas väike Rein, et elu muutub rahulikumaks, et nüüd on suured kevadised mured murtud. Ja küllap nad oleksidki murtud olnud, kui oleks tulnud vihma, mida oodati nii Hallisalu sovhoosis kui ka ümbruskonna taludes pikisilmi ja igatsusega.

Ikka sagedamini jäi aednik Noor puukooli külvatud maa-ala juurde seisma. Pilk murelik ja ilme mõtlik, vaatas ta pilvitut taevast ja kuiva mullapinda. Jah, kui sovhoosis oleks küllaldaselt inimesi, siis võiks ju kas või iga päev kasta, kuid nüüd kurtis direktor tööjõudude nappust. Viimasel tootmiskoosolekul oli sovhoosi mitte rohkearvuline töötajate pere otsustanud teostada terve rea ulatuslikke töid; kastmist, küllaltki aegaviitvat, ei olnud kahe nädala kavas ette nähtud. Kui vesigi oleks olnud päris käe-jala juures, kuid seda tuli vedada tiigist.

Kuidas arenesid tööd mujal, kuidas nendega oli edasi jõutud? Rahvas tegi suuri pingutusi, võistles, oli uljas. Töölt tulles või tööle minnes uhkeldasid tüdrukud ja naised päevaste saavutustega. Need, kes nüüd laiselda püüdsid, sattusid põlu alla. Kõik see kokku tõendas, et inimesed südamega asja juures viibisid. Direktor teadis seda, aednik samuti, ent kui ta siiski direktorile rääkis kastmise vajadusest, raputas direktor kahtlevalt pead. Kuigi tal olid suured volitused tööjõu värbamiseks, polnud praegu kustki inimesi võtta. Ja ega neid polnud

kevadelgi hõlpus saada. Jah, nii see on: mujal, kapitalistlikes maades, vallandatakse töölisi, meil aga tuleb neid otsida tikutulega.

Polnud kerge uusi töid teatavaks teha inimestele, kes niigi pingutasid, kes olid kahtlejatega kihlagi vedanud, et neil õnnestub täita ettenähtud töönormid. Kuidas minna nüüd nende juurde ja öelda, et teil tuleb veel seda ja seda teha. See nagu mõjuks halvasti, rebiks alla nende vaimustust ja hoogu.

Direktor siiski võttis ühel hommikul enne tööleminekut sõna. Pingutused on tõepoolest tunnustamisväärsed, ütles ta. Ent peremees, kui on tarvis, ei hooli päeva pikusest, jätab mõnedki tööd-toimetused õhtuks, võtab abiks öötunde. Meil ei ole vaja öid abiks võtta, küll aga mõningaid õhtutunde. Meie oleme nüüd ise oma peremehed. Kes teist on nõus õhtustest kastmistest osa võtma?

Naised, kellel olid lapsed, jäid vaikseks, tüdrukud hakkasid isekeskis sosistama, kuid Rein Alkja lapseohtu hääl teatas valjult:

„Mina. Mina olen nõus.“

Igaüks kuulis, et hüüdjaja oli väike Rein. Ka suur Salme, noor punapõskne lesk, kes selle hüüde peale ringi vaatas, teadis seda. Siiski tegi ta nii, nagu poleks ta hüüdjat tundnud.

„Kes see mina on?“ küsis ta otsivalt ringi vaadates, kuigi ta Reinu väga hästi nägi.

„Mina!“ kordas Rein mehiselt.

„Ah sina,“ ütles suur Salme, läks poisi juurde, võttis tal naljatades kaelast kinni ja hüüdis: „Noh, kui sina, siis mina ka. Mina!“

„Mina!“ hüüdis nüüd väike Salme.

„Meie tuleme kõik!“ hüüdsid tüdrukud.

Sel silmapilgul tuli Tõnu koorejaama juurest.

„Tõnu!“ hüüdis nüüd suur Salme.

„Mis sa tahad?“ küsis öövaht porinal.

„Tule siia!“

Tõnu jäi seisma, kuid ei hakanud veel tulema.

„Olgat ei ole näha, mis sa kardad?“ hüüdsid tüdrukud.

Öövahi nägu tõmbus pahaselt naeratama, kuid nüüd ta tõepoolest tuli tüdrukutele lähemale.

„Mis te siin irvitate?“ küsis ta.

„Võtame su Olgalt üle,“ ütles üks tüdrukutest.

„Mine, hull!“ hüüdis aga nüüd suur Salme. „Mina teda ei taha. Aga vaata, meie hakkame nüüd õhtuti kastma — sina, Tõnu, pead ka aitama.“

Tõnu lõi käega ja pööras otsemaid minekule.

„Ei tea, mis ta õieti mõtles, et meie anname talle suhkru või,“ ütles tüdruk, keda hüüti väikeseks Salmeks.

Kõik hakkasid naerma, see oli hele, nooruslik ja raskusi trotsiv naer. Ja aednik Noor ütles:

„Polegi rohkem vaja. Kui me selle seltskonnaga läheme, siis oleks ju lausa ime, kui seeme ei tärkaks — selle rõõmsa naeru, nende kilkamiste peale. See on veelgi kosutavam kui vihm.“

Nagu Juljus Noor oli arvanud, kujunesid õhtused kastmised tõesti naeruohtudeks. Need olid toredad talgud, mis kestsid mõnigi kord öötundideni. Kuiv maa hakkas lõhnama nagu vihma ajal. Väike Rein oli hobusepoiss ja vaadimees. Kui ta tühja vaadiga tiigile sõitis, kippusid tüdrukud kaasa sõitma, et teda vaaditäitmisel abistada, kuid sellest Rein keeldus kurjaks muutudes ja kindlalt.

„Las nad tulevad, sa ei jõua,“ ütles aednik Noor. „Ära nii kade ole.“

„Kui kauaks jääd, siis me kastame su märjaks,“ ähvardasid tüdrukud.

Vaat veeres hirmsa põrinaga minema, ega võtnudki palju aega, kui Rein vaikselt vulksuva vaadi kõrval sammudes tagasi tuli.

„Sina, poiss, ära katkesta ennast ära,“ hoiatas teda suur Salme.

„Ei katkesta,“ vastas Rein.

„Ärge uskuge, teda aidatakse tiigi juures,“ hüüdis keegi.

„Ei aita keegi.“

„Ära valeta!“

„Aga kui valetad, siis läheb sul halvasti,“ hüüdsid tüdrukud.

„Ja mis siis, kui aitabki,“ ütles poiss viimaks tuseselt.

„No mis, sa tahad siis teiste kulul au teenida,“ hüüti.

„Ei, seda ma ei taha,“ hüüdis poiss.

„Mis nüüd sellest,“ ütles suur Salme. „Aga meie oleme sinu pärast mures — teed endale liiga.“

„Ma ei taha teiste kulul au teenida,“ tunnistas nüüd Rein. „Tõnu keelas ära, ütles, et ära sa teistele sellest hinga, et ma aitan.“

„Tõnu häbeneb,“ ütles aednik.

Nüüd, kus kõik olid käe külge pannud, avalikult ja salaja, häbenedes ja uhkusetundega, naerdes ja tõsiselt, — just nüüd tekkis Juljus Noore hinges uus kartus. Mis siis, kui nüüdki veel külv ei tärka, kui seeme ei idane? Vahest ei olnud stratifitseerimine küllaldane, vahest oli põud seemne vahepeal rikkunud? Igal hommikul, kui päike oli alles madalal, läks ta külvivagude juurde, kükitas sinna madalaks ja vaatas vastu päikest, võideldes mure ja kartusega. Jah, oleks hirmus, kui seeme nüüd ei tõuseks! Mahavisatud vaev ja aeg! Jah, seda ka,

kuid kõigepealt ikkagi inimeste vaimustus, uljas kaasalöömine, nende rõõmus naer, mis nende vagude kohal oli kaikonud. See piinas, pani kannatama Juljus Noore vastutustunde.

Kui ta neil päevil mõtles võimalusele, et külv ei tõuse, tundis ta ennast kelmina ja petisena südamete ees, kes nii andunult olid vaeva näinud. Kuid nädal aega pärast kastmise algust võis ta rõõmsa südamega väikese Reinu põllule kutsuda. See oli jällegi varane hommik. Kui nad külvivagude juurde olid kükitanud, ütles Juljus Noor:

„Vaata nüüd vastu päikest.“

„Jah,“ vastas Rein noorusliku aukartusega. „Read aina punetavad, nagu tikandus.“

„Stratifitseerimine aitas, külv õnnestus,“ ütles aednik Noor ja vaatas poissi, kelle silmad särasid.

Järgmisel tootmisnõupidamisel oli sovhoosi punane nurk lilledega kaunistatud. Inimesed istusid pinkidel ümber laua pidulikumalt kui tavaliselt. Täna võidi tagasi vaadata kevadistele töödele; külvid olid külvatud, kõik istutamised istutatud. Direktor pidas kõne, ta avaldas rõõmu, et võib oma inimestele kindel olla. Igaüks oli teinud kõik, mis tema võimuses, et nõupidamistel vastu võetud töönorme täita. Jah, sageli olid need ületatudki. Ja see tõendas, et kõik olid täie tõsidusega mõistnud oma osa — olla lülitatud stalinlikku neljandasse viisaastakusse.

Nagu alati, oli tänagi seinalehele märgitud uusi eesrindlasi. Puusepp Maadema uuris seinalehte oma prillide tagant. Kes olid sel kevadel olnud kõige paremad? Alati, kui ta leidis uue nime, vaatas ta ringi, kas nimekandjat ennastki on näha. Kirja luges ta läbi prilliklaaside, inimesi vaatas üle prillide. Jah, seal nad olid, need kaks kõige paremat kündjat, istusid särgiväel akna all.

Ta luges uuesti, siis pööras vaatama Rein Alkjat, nihutades prille veelgi kaugemale ninale. Ta vaatas poissi ainiti ja nagu usutlevalt, kuid ta silmade ees seisid veel ikkagi kirjatähed seinalehelt: „Avaldan kiitust Rein Alkjale hoolsa töö eest.“

Viimaks puusepp naeratas, siis ütles:

„Soovin sulle õnne!“

Juljus Noor vaatas vana Pauli ja Tõnut. Nad istusid kõrvuti, kuid nüüd Tõnu tõusis ja hakkas väljuma. Kuid Reinust mööda minnes surus temagi poisi kätt. Ta katsus seda teha vargsi, nagu oli aidanud vaaditaimiselgi. Juljus Noorele näis, et ta veel ikka midagi nagu oleks häbenenud.

„Noh, kuidas sa oma pojaga rahul oled?“ küsis direktor vanalt Paulilt.

„Küsige parem temalt, kui tema minuga rahul on,“ ütles isa. „Varem mul seisis pudel voodi all, aga nüüd ära mõtlegi sellele. Ei nurka ega voodi alla, ära too toa ligigi. Kui tahad tilka võtta, siis mõtle enne nädal aega, kus seda teha. Mõtle ja otsi parajat paika. Ja kui ta siis riidlekski, nagu ikka riieldakse, läheks vihaseks või turtuks. Hiljuti hakkas mind nimetama isaks — poe siis häbi pärast kas laua alla või leivaahju.“

Külv õnnestus! mõtles Juljus Noor ja südamesse tuli hea rahu.

„Ka mina soovin sulle õnne,“ ütles ta poisile, kellel isa sõnade puhul oli piinlik hakanud. „Sul seisab ees terve elu. Ja pea meeles, et see ei ole mingi tavaline, juba ette mandumisele määratud elu nagu kodanlikus maailmas. Sinu elu on nõukogude inimese õnnelik elu.“

Suurest toast hakkas kostma akordeoni rõõmsaid helisid, kutsudes tantsule.

SISUKORD:

Taluteenija Marta	7
Väike süda	19
Noor aednik	31
Minu nuga	49
Õnnestunud külv.	71

Kaas ja illustratsioonid: A. Hoidre.

Vastutav toimetaja F. Kõlli.

Keeleline toimetaja H. Reinup.

Ladumisele antud 16. X 1946. Trükkimisele antud 2. XII 1946. Paber
56:79 cm ¹/₁₆. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 30 500 Trüki-
poognaid 7 (+ 7 lisalehte). Arvutuspoognaid 4,8. MB-06970.
Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn, Pikk tn. 40/42. Tellimise nr. 1592.

На эстонском языке.

Поворотные пункты.

1.35

1.35

Rbl. 1.35

A

16246

184642

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00423814 5